

VOOR LEERHUIS & LITURGIE

ZINGEN

Toespraak tijdens de Zilveren Lieddag op zaterdag 5 november 2005
in de Dominicuskerk te Amsterdam

Huub Oosterhuis

1.

In de hoogste klassen van het gymnasium zong ik mee in een sociaal bewogen groepje dat in de kerstnacht langs wel vijf kapellen trok, van de Jordaan tot de Dapperbuurt, om daar gregoriaans ten gehore te brengen voor 'eenvoudige mensen', toen ook nog wel a-socialen genoemd, die door zusters van liefde juist in de kerstnacht hun kapellen werden binnengelokt met de belofte van koffie en kerstbrood na. Ik voelde dat we die mensen, die van kerk en geloof vervreemd en van alle cultuur verstoken waren, een grote dienst bewezen. Er gingen soms vlagen van ontroering door hen heen, kon je zien - zoals nog wel gebeurt wanneer al heel lang onkerkelijke katholieken bij een uitvaart het *In paradisum* horen zingen. Zingen als rituele opwekking van emoties, van heimwee naar schoonheid. Dan werden door die paar melodieën op vreemde klanken gevoelens aangeraakt waar ze geen woorden voor hadden en nooit zullen hebben.

In haar boek over het gregoriaans, *Muziek tussen hemel en aarde*, schrijft Hélène Nolthenius: 'Onderzoekingen wijzen uit dat in primitieve culturen het spreken dikwijls gereserveerd wordt voor het intermenselijke contact, terwijl het zingen allereerst gericht is op contact met de wereld van goden of doden. Dat leert ons wat de oerbron is van de muziek: magie. Niet voor niets is, zowel in de klassieke talen als in de daarvan afgeleide moderne, het woord voor bezweren: bezingen (*incantare*). De *Zohar*, dat wonderlijke getuigenis van middeleeuwse joodse mystiek, zegt het onomwonden: "Er zijn in de hemel heilige plaatsen, alleen te ontsluiten door lied en gezang."⁴

Maar niet alleen 'in de hemel' - wat weet ik van de hemel? Nog minder dan van de aarde. Van de aarde weet ik dat er mensen zijn en nog eens mensen. Er zijn op aarde, er zijn in de méns en tussen ménsen verborgen, heilige unieke plaatsen die alleen te bereiken zijn door lied en gezang. Zingen kan een rituele omgangsvorm worden van mensen die beseffen dat zij, hoezeer afgezonderd en gesloten voor elkaar, toch bereikbaar zijn voor elkaars stemmen en zielen. En zingen kunnen we omdat er muzikmakers, melodieënscheppers zijn. Ere wie ere toekomt: Bernard Huijbers, Tom Löwenthal, Antoine Oomen en de vele anderen.

2.

Samen zingen is het oerritueel, het ritueel-bij-uitstek: de meeste 'geestverwante' kerkgangers kennen elkaar niet of maar oppervlakkig, maar hebben toch zoveel met elkaar dat hen omgangsvormen voor dat gemeenschappelijke moeten worden aangereikt. Een gezongen liturgie is zo'n omgangsvorm: luisteren en zingen, dat is wat we in een gemeente samen kunnen. Zingen biedt meer ruimte dan bijvoorbeeld dansen; laat mensen meer op zichzelf, als ze dat willen. Met dansen moet je meedoen - wil je niet, kún je niet, om welke reden dan ook, te stijf, te verlegen, te moe, gehandicapt, te verdrietig, dan blijf je buiten het spel. Met zingen is dat anders, je kunt je laten zingen, zoals je je kunt laten rijden en vliegen; je kunt meedoen zonder geluid te geven.

3.

Lezing en uitleg van de Heilige Schrift, lied en gebed, zijn vanouds de kernen van iedere liturgie. De omgang met het messiaanse visioen van een nieuwe wereld, een koninkrijk van God, werd altijd gedragen door deze elementaire vormen van liturgie, omgangsvormen met de utopie van de gerechtigheid en met elkaar. In de eerste

INHOUD

ZINGEN

Toespraak Zilveren Lieddag 5.11
Huub Oosterhuis

*

Vervolg serie Genesis 1-11:

HET BOEK DER VERWEKKINGEN

Genesis 5 en 6; ASE 9.10.05

Alex van Heusden

DE ZONDVLOED

Genesis 6-9; ASE 16.10.05

Alex van Ligten

BEDE

Gedicht van *Hilde Domin*

BABEL, STAD EN TOREN

Genesis 10-11; ASE 23.10.05

Alex van Heusden

DE MESSIAANSE GEMEENTE:

'Partijganger van de armen'

ASE 30 oktober 2005

Huub Oosterhuis

DE BARMHARTIGE SAMARITAAN

ASE 6 november 2005

Geeske Hovingh

FRANZ ROSENZWEIG

'Een groene twijg in de winter'

ASE 13 november 2005

Alex van Ligten

KALIEF VAN DE BARMHARTIGE

De mens in de koran

ASE 20 november 2005

Anton Wessels

MEDEDELINGEN:

- Lieddag 14 januari (blz 2!)
- Messiaans Beraad
- CD: Om leven dat doorgaat
- Kerstcantate Dirk Zwart
- Jubileumaanbiedingen CD's

MAANDBRIEF VOOR LEERHUIS EN LITURGIE

ISSN 1385 0326

Uitgave van de Stichting Leerhuis &

Liturgie (sinds 1980)

Eindredactie: Kees Kok

Redactie en administratieadres: Postbus

17268, 1001 JG Amsterdam; tel. (020)

6256940

leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

www.leerhuisenliturgie.nl

Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar;

Europa € 30,00

Giro 395505 tnv Stg.Leerhuis en Liturgie

gemeenten van Jezus werd het breken van het brood en het drinken uit de beker, waarbij zijn naam gevierd werd, tot teken van onderlinge herkenning en tot 'sacrament' van het visioen: viering van eucharistie, het visioen tot ritueel gelouterd, sacrament van hoop dat niets onmogelijk is bij God.

4.

Dikwijls is de liturgie, de kerkdienst op zondag, de eerste presentatie van het onderwijs in de Schrift en de eerste aanzet tot gemeentevorming.

Waar liturgie ontbreekt, valt een gemeente uit elkaar: zonder beeld en gelijkenis en lied verschaalt de onderlinge herkenning van het woord van de Schrift. Waar het leerhuis als zelfstandig project of minstens als element in de kerkdienst ontbreekt, slaat de liturgie aan het galmen.

Leerhuis en liturgie zijn geestelijke oefeningen. Zij moeten ons vermurwen, ons hart bereid maken tot solidariteit en ontferming jegens asielzoekers, ontwrichte vreemdelingen, jegens al die verworpenen der aarde die wij om ons heen zien leven en sterven - als wij ze willen zien.

Liturgie is viering van het visioen en gedachtenis aan allen die, voor en na Jezus, het visioen hebben geleefd. Liturgie is zingen boven de gruwelen uit.

DVD

Er is van de, door zesbonderd deelnemers bezochte, Zilveren Lieddag een DVD gemaakt, waarop naast bovenstaande toespraak en een zevental liederen onder andere een eerste try-out-uitvoering van het nieuwe kerstoratorium Om nieuw begin van Oosterhuis/Löwenthal is opgenomen. Deze DVD, vergezeld van een CD met alle muziek, is vanaf 10 december te verkrijgen bij Stichting Leerhuis & Liturgie (bestellen via e-mail of telefonisch). Prijs: € 24,90 euro (exclusief verzendkosten)

LIEDDAG 14 JANUARI 2006

Dominicuskerk Amsterdam

'OGEN DIE MIJ ZOEKEN'

Liederen bij afscheid en uitvaart

Deze lieddag vindt als gewoonlijk plaats in de **Dominicuskerk**, Spuistraat 12, **Amsterdam** (ingang achterzijde, Korte Korsjespoortsteeg). Op het programma staan liederen rond uitvaart, onder andere uit *Eerste en laatste* van Antoine Oomen, en *nieuwe requiem-gezangen* van Tom Löwenthal.

Deelname € 15.-

N.B.

Gezien de overweldigende belangstelling voor de Zilveren Lieddag, verwachten wij weer een groot aantal deelnemers. Geef u zich tijdig op, liefst via de e-mail. Indien u niet over e-mail beschikt, kunt u zich schriftelijk of telefonisch (eventueel op het antwoordapparaat) aanmelden. Graag u volledige adres en telefoonnummer opgeven!

Mocht de belangstelling wederom zo groot zijn dat wij mensen teleur moeten stellen, dan zullen wij in de tweede helft van januari een *extra verkorte liedmiddag of -avond* plannen.

Vervolg van de serie toespraken over de eerste elf hoofdstukken van het boek Genesis. Voor de toespraken over Genesis 1-4 zie de Maandbrief van september (no 6)

HET BOEK DER VERWEKKINGEN

Genesis 5 en 6

Alex van Heusden

'Op de dag dat God Adam schiep, maakte hij hem naar gelijkenis van God' (Genesis 5:1). Hier wordt de draad opgepakt van het scheppingsverhaal: mensheid gemaakt naar de gelijkenis van God, mannelijk en vrouwelijk. Zoals in het scheppingsverhaal het licht en het donker hun functie ontvangen doordat zij tot 'dag' en 'nacht' worden benoemd (in het Hebreeuwse taaleigen 'geroepen'), zo wordt hier de mens in functie geroepen en kan de geschiedenis beginnen. *Toledot*, 'verwekkingen', is het Hebreeuwse woord voor geschiedenis. Minder dan naar het ordenen van feiten en gegevens gaat de aandacht van de joodse geschiedschrijver uit naar de opeenvolging - de 'keten' - der generaties en hoe in telkens wisselende omstandigheden het eigen erfgoed wordt bewaard en doorgegeven.

Ik beluister stemmen van protest: zijn ménsen nu dragers van de geschiedenis, of alleen heteroseksuele mannen? Want verwekken is toch bij uitstek een mannelijke activiteit? Dat is waar. Over de bijbel als product van het patriarchaat hoeven we niet te twisten. Een feministisch georiënteerde theologie heeft ons daar terecht op attent gemaakt. Zorgvuldigheid is dus geboden in onze omgang met dit boek. We mogen er niet álles van verwachten. Wij zeggen: ménsen, vrouwen en mannen, homo's en hetero's, dragen de geschiedenis.

'Dit is het boek van de verwekten van Adam' (Genesis 5:1). Zo begint de genealogie, een 'lijst' of 'boek' van verwekkingen. Deze lijst is opgebouwd volgens dit concept:

*Iemand leefde zoveel jaar,
hij verwekte er een;
hij leefde na die verwekking zoveel jaar,
hij verwekte zonen en dochters.
Al zijn dagen waren zoveel jaar
en hij stierf.*

Zo worden tien generaties van Adam tot Noach beschreven, waarbij drie keer van het stramien wordt afgeweken. Zulke afwijkingen vragen bijzondere aandacht, want ze hebben de lezer iets te zeggen. De eerste afwijking staat meteen aan het begin, de verwekking van de eerste generatie na de schepping der mensheid (Genesis 5:3):

*Adam leefde dertig jaar en honderd jaar,
hij verwekte naar zijn gelijkenis, als zijn beeld,
en riep zijn naam: Set.*

Er staat niet 'hij verwekte een *zoon* en riep zijn naam: Set'. De verwekking geschiedt hier zonder lijdend voorwerp, maar met de toevoeging 'naar zijn gelijkenis, als zijn beeld'. Dit is een fundamentele uitspraak. Zoals de eerste mens geschapen is naar het beeld van God, zo wordt elke mens verwekt naar het beeld van die eerste mens; niet alleen Set, maar alle mensen, waar en wanneer ook geboren. Precies dit ligt besloten in het Hebreeuwse woord *adám*: de mensheid als eenheid in tijd en ruimte, iedere mens herkenbaar in de ander.

De tweede afwijking betreft de zevende bij name genoemde in de reeks, Henoch, over wie gezegd wordt dat hij 'wandelde met God driehonderd jaar' (Genesis 5:22) - aanduiding van een volmaakte verstandhouding en dat is mogelijk de reden waarom Henoch niet sterft, maar door God wordt meegenomen, zoals later in de bijbel de profeet Elia (2 Koningen 2:1-11). De zoon van Henoch, Metusjelach, bereikt in deze lijst de hoogste leeftijd: negenenzestig jaar en negenhonderd jaar (Genesis 5:27). Onvoorstelbaar. Je bent net vijftig geworden en dat vind je al heel wat, je gaat je inmiddels als senior beschouwen - en dan nog ruim negenhonderd jaar te gaan, om zo oud te worden als Methusalem?

Waarom laat de verteller die 'oudvaders', zoals ze wel genoemd worden, zo idioot oud worden? Zo idioot oud? Ik kan u zeggen: het valt nog mee. Er bestaat een tekst van heel lang geleden, uit Mesopotamië, een lijst van Sumerische koningen, met astronomisch lange regeerperiodes, de langste maar liefst vijftienzestigduizend jaar. De 'oudvaders' halen dat bij lange na niet en zo wordt hun sterfelijkheid benadrukt. 'Alle dagen van Adam die hij leefde waren negenhonderd jaar en dertig jaar. En hij stierf.' 'Alle dagen van Set waren twaalf jaar en negenhonderd jaar. En hij stierf.' En hij stierf. En hij stierf. Dat is de slotsom van elk mensenleven.

Overigens, in volgende lijsten van verwekkingen gaan de leeftijden drastisch omlaag en komen dicht bij normale levensverwachtingen.

De derde afwijking van het stramien wordt bewaard voor de laatstgenoemde in deze lijst van verwekkingen: Noach, de zoon van Lamech (Genesis 5:28v).

Lamech leefde tweeëntwintig jaar en honderd jaar en hij verwekte een zoon.

Hij riep zijn naam: Noach en sprak:

*'Deze troost ons bij ons werk,
bij het gezwog van onze handen
op de akker die JHWH heeft vervloekt.'*

De verteller speelt met de naam Noach. Letterlijk betekent Noach 'rust', maar deze naam wordt geassocieerd met het werkwoord 'troosten'. De tekst grijpt terug naar het verhaal van de mens in de tuin. Na het allesbeslissende voorval met de slang is niet alleen de verhouding tussen vrouw en man - en daarmee tussen mens en mens - drastisch verstoord, maar ook die tussen de mens (*adám*) en de akker (*adama*) die hij moet dienen en behoeden. De mens moet voortaan zwoegen om de akker in cultuur te brengen.

Noach is de mens die in zijn naam de vertroosting belichaamt en zo het a priori van eindeloos zweten en zwoegen een halt toeroept (de allerwegen verkondigde noodzaak van economische groei waar slechts weinig mensen beter van worden). Elke generatie heeft mensen als Noach nodig om het gezwog der mensen zin en inhoud te geven, juist door de betekenis ervan te relativeren.

Noach is genoemd en nu verwacht de lezer het bekende verhaal van de vloed met Noach en zijn ark. Maar het boek *In den beginne* brengt eerst een ander klein verhaal dat het karakter heeft van een 'statement' - het verhaal over de godenzonen en de dochters der mensen (Genesis 6:1-4). Als iets een mythologisch tafereel is, dan wel dit. De eerste zin vat kernachtig samen wat in de lijst van verwekkingen wordt verhaald, waarbij het woordgebruik herinnert aan het scheppingsverhaal: de mensheid breidt zich uit op aarde, zoals 'in den beginne' de bedoeling was. Liggt in de lijst van verwekkingen het accent op de eerstgeboren zoon als

representant van een generatie, nu zijn het de dochters op wie het licht valt.

Uit het verkeer tussen 'godenzonen' en 'mensendochters' (een Grieks-mythologisch verhaalmotief) worden de reuzen geboren, nader getypeerd als 'helden uit de voortijd' en 'mannen van naam'. Helden die met hun heldendaden de status van bovenmenselijke, halfgoddelijke wezens verwerven en niet meer van deze wereld zijn: aan zulke heroën (herriemakers) vergapen zich de mensen en geven zij zich met huid en haar over; zulke giganten en mega-sterren, die over rode lopers gaan en een religieuze verering genieten; en als zij gestorven zijn, worden zij niet één, maar liefst twee keer uitgeleide gedaan - zulke giganten en megasterren, godenzonen en godendochters, weerspiegelen de diepste aspiraties van de mensen in hun even doodgewone als troosteloze bestaan.

De bijbel heeft het niet op deze mythische helden wier ontzagwekkende fysieke kracht al gauw maatgevend wordt voor de menselijke verhoudingen: zij vestigen het recht van de sterkste op aarde, ten koste van mensen voor wie zij geen oog hebben (zoals Kaïn niet keek naar zijn broeder Abel). In het midden van het verhaal stelt JHWH, de schepper van de mensheid op aarde, een grens aan de leeftijd die mensen kunnen bereiken, en ontnemt hen zo de illusie van onsterfelijkheid. De mens moet mens blijven (daarom staat er: 'omdat hij vlees is') en zich geen halfgoddelijk wezen gaan wanen. 'Niet voor altijd blijft mijn adem in de mens, omdat hij vlees is: zijn dagen zijn honderd en twintig jaar.'

Honderd en twintig jaar is de leeftijd waarop, in het boek Deuteronomium (34:7), Mozes sterft, de leraar door wiens mond de God van Israël zegt wat mensen moeten doen om de aarde bewoonbaar te maken en te houden. Boven Psalm 90 staat als opschrift 'Een gebed van Mozes, de man Gods'. 'Man Gods', dat is het tegendeel van 'godenzoon'.

*Een mensenleven duurt zeventig jaar
of als wij sterk zijn tachtig.*

*Het meeste daarvan is moeite en verdriet
en opeens is het uit en vliegen wij heen.*

*Laat ons dan zo onze dagen waarderden
dat wij er wijze mensen van worden.*

- Aldus Psalm 90.

De mensen worden talrijk 'op het aangezicht van de akker' en met de groei van de mensheid wordt het kwaad vermenigvuldigd. De 'reuzen', de 'mannen van naam' vervullen de aarde met verderf en geweld; zij leiden haar naar de totale ondergang. JHWH krijgt berouw over de schepping van de mens en besluit een einde te maken aan het scheppingswerk dat zijn initiatief was. Alleen Noach en de zijnen ontsnappen aan de watervloed die de hele aarde overspoelen zal, die wereldwijde tsunami, en wordt de vader van een nieuwe mensheid na de catastrofe die de oude mensheid over zichzelf heeft afgeroepen.

In alle mythologische vertellingen van de Oudoosterse wereld staat het verhaal van de vloed. In deze verhalen is de overbevolking van de aarde de reden waarom de goden besluiten de hemelssluisen te openen; de mensen maken zoveel lawaai dat de goden er niet van kunnen slapen. Hiermee vergeleken heeft het bijbelse vloedverhaal een andere, unieke strekking: een spiraal van bloedig geweld heeft de mensheid onherstelbare schade toegebracht; er rust een vloek op alles wat adem heeft. Wordt vervolgd.

Vanaf ruwweg de tweede eeuw van het christendom in wording waren er volgelingen van Jezus die bekend staan als

gnostici, aanhangers van de *gnosis*, een Grieks woord dat 'kennis' betekent. Uit hun geschriften komt als een constante naar voren: deze geschapen wereld deugt niet. De wereld is een tranendal, volkomen verwilderd, zonder geschiedenis, zonder richting. Een inferieure en onwetende god is daarvoor verantwoordelijk, een deerniswekkende prutser, en laat die god zich nou bij vergissing verbeelden God Almachtig te zijn. Het kwaad in de wereld, de 'zonde', is dan ook niet te wijten aan de mens, maar een weeffout in de schepping, als gevolg van een of andere kosmische catastrofe.

Als de schepping van geen kanten deugt, moet er ook met de schepper iets grondig mis zijn. Een god die nota bene spijt krijgt dat hij de mensheid gemaakt heeft op de aarde - wat is dat voor een god? Zelig gewoon.

Eerlijk gezegd, met zulke bespiegelingen kan ik niets. Ik kan wel iets met een god die spijt krijgt - zoals ik zelf spijt kan hebben over ongelukkige daden. Die god die spijt krijgt, is, in het verhaal van de bijbel, ook de god die telkens weer nieuw begin maakt; die zich niet afkeert van ons, zijn mensen, maar ons roept bij name en zich erbarmend, genadig, lankmoedig betoont. Naast die god kunnen wij staan, in licht. Ooit, zo mogen wij hopen, 'onstuitbaar vrij, zo licht als Hij'.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 9 oktober 2005

DE ZONDVLOED

Genesis 6-9

Alex van Ligten

1.

Gemengde gevoelens bij het horen van heel dit relaas. Niet vanwege het laatste stukje, dat vrome ouders en grootouders trouwens wel eens weglieten bij het zogenaamd de hele bijbel lezen aan tafel. Een ladderzatte naakte aartsvader, die moffelen we liever even weg.

Gemengde gevoelens, meer vanwege het grote eerste deel - een God die genoeg van zijn wereld heeft, alles onder water zet en een enkeling die gespaard blijft. Van de zondagsschool- en kinderbijbelvoorstellingen is het beeld gebleven van een vrome zuurpruim met een onheilstijding, en die dan nog gelijk krijgt ook.

Ja, de zondagsschool en de kinderbijbel, dat zijn mooie zaken, maar ze kunnen je soms wel eens parten blijven spelen.

Alhoewel: misschien geven we ze ook van veel onvolgroeid geloof de schuld omdat we dan de vraag niet hoeven te beantwoorden waarom we toch in sommige opzichten zo onvolgroeid zijn gebleven.

De meest stereotype voorstellingen van het Noachverhaal komen trouwens niet eens uit de kinderbijbel. Ik dacht altijd van wel: 'En toen het water steeg en steeg, ja toen kwamen al die slechte mensen te voorschijn en ze lachten Noach niet langer uit, zoals ze dat maandenlang hadden gedaan. Nee, nu vroegen ze, smeekten ze hem om hen mee te nemen in zijn ark, en hun zondige vrouwen en hun kinderen. Och, wat een berouw toonden ze, maar te laat... Wat een tranen werden daar vergoten, maar te vergeefs... De deur van de ark bleef dicht voor hen. In de ark, waar zij zaten die behouden werden, kon je het wanhopige bonzen der verlorenen op het hout horen. Laat ons toch binnen...'

Zoiets. Maar je hoeft niet eens terug naar ouderwetse kinderbijbels, je kunt ook een nieuwe vertaling kopen met de bijbeltekeningen van Gustav Doré. Dat is kunst, christelijke

kunst zelfs, en die heeft het getekend, die Doré, al die bonzende, smekende, verloren zielen.

In een leerhuis over deze hoofdstukken lezen we eens de hele bijbeltekst door en toen was er een mevrouw die vroeg waar dat fragment van die wanhopige buitenstaanders was gebleven. Mijn antwoord dat dat er helemaal niet instond, wilde ze niet accepteren. Ze zat nog een hele tijd verbeten te zoeken, en meldde de volgende keer dat het 'ook niet in de oude bijbel stond'. Die had thuis gedacht: ze hebben het uit die nieuwerwetse vertalingen weggelaten en had zich suf gezocht!

Maar goed, ook zonder dat soort bangmakerijen en veroordelingen van alles wat de rechtschape bijbellezer zondig vindt, blijft er al genoeg over om je vraagtekens bij te zetten.

Waarom is dit verhaal zo verteld? Waar slaat dit allemaal op?

2.

Het verhaal van Noach is lange tijd het enige zondvloedverhaal geweest dat wij kenden. Pas toen de bestudering van de Oudheid en van verre culturen grondige vormen ging aannemen, vond men verhalen die ermee te vergelijken waren, ver weg bij Papoeastammen en dichter bij de bijbelse wereld, daar waar vroeger Babylon had gelegen, hervond men het Gilgameshepos en het nog oudere Athrasis-epos. Dat was veel ouder dan dat Noachverhaal, riepen ongelovige onderzoekers smalend, waarop de gelovigen meteen wat in hun schulp kropen, want in die wereld geldt: hoe ouder hoe betrouwbaarder.

Totdat we gingen inzien dat het Noachverhaal mogelijk een antiserum was van de joodse ballingen tegen de strekking van het Babylonische verhaal.

Dat die verhalen ontstaan zijn, laat zich goed verklaren uit grote vloedgolven aan het eind van de laatste ijstijd, twaalf tot veertienduizend jaar geleden. Niet dat de overlevenden daarvan meteen pen en papier hebben gepakt om hun wederwaardigheden in dichtvorm te verpakken, maar een collectieve herinnering zal er wel geweest zijn. Die zal van ouder op kind overgeleverd zijn. Maar zelfs zonder dat komen de verhalen wel los. Kinderen in de Oudheid hebben onder het woestijnzand een fossiel van een visje gevonden, of misschien zelfs in de hoge heuvels botten die alleen maar van grote zeedieren geweest kunnen zijn. Hoe komen die hier? vragen ze. En in alle culturen vertellen de ouders daar dan iets wezenlijks bij, iets wat past bij hun wijze van leven, hun overtuiging.

3.

Wat vertelden de ouders van de kindertjes in Babylon? Dat weten we dankzij dat Gilgameshepos. Een prachtverhaal over vriendschap en trouw. Zijdelings komt er de overlevende van de zondvloed aan het woord. Ut Napishtim heet hij. Het verhaal achter de zondvloed had de volgende strekking: de goden waren bang geworden voor de toenemende macht van de mensen. Stiekem hadden de goden besloten dat ze mensen zouden wegvagen van de aarde. Alles en iedereen zou verdrinken. Maar hun geheime plan was uitgelekt, en één man overleefde in zijn heimelijk gebouwde bootje de vloed. Dan besluiten de goden, na lang overleg, die man tot hun gelederen toe te laten; iemand die zo slim is, verdient goddelijkheid. De strekking van het verhaal was dus: goden en mensen zijn concurrenten, goden zijn, uit angst voor de mens, uit op de vernietiging van de mensen. Slechts bij hoge uitzondering gelukt het iemand ze te slim af te zijn.

De joodse mensen, in ballingschap in Babel, moeten hoofdschuddend hebben gereageerd als hun kinderen met dit soort godsdienstverhalen van school thuiskwamen. Wat voor gestoorde ideeën moet je wel niet oplopen bij het woordje 'god'? En wat een mensbeeld zit erachter: een eeuwige bedreigde, die de dood over zich heen krijgt als het de goden belieft.

Op de vraag in de Babylonische catechismus: Wat is de mens? luidt het antwoord: Niet de bedoeling. Een ter dood veroordeelde die toevallig door de bui van dat moment van de goden de dans is ontsprongen. Maar verbeeld je maar niks: voordat je het weet, pakken ze je!

Daartegenin vertellen de joden in ballingschap het verhaal van Noach. Een zondvloed, ja. Alles gaat onder water. Maar niet omdat God een eind wil maken aan de mensheid. Als wij het over God hebben, zegt dit verhaal, dan bedoelen we: iemand die een nieuw begin wil maken met de mensen. Dat de dingen ontsporen, ernstig mis gaan, dat is de verantwoordelijkheid van de mensen zelf. Dat er een begenadigd nieuw begin mogelijk is, dat is aan God te danken. In zo'n soort hogere macht willen wij geloven. En de begenadigde, dat is niet degene die God te slim af is, maar dat is Noach. In zijn naam zit het Hebreeuwse woord 'rust' of 'troost'.

Noachs leven wordt ons getekend als een leven voor en na de vloed, voor en na de catastrofe. Dat was voor de joden in de Babylonische ballingschap de harde werkelijkheid - het is voor ons evenzo. Onze samenleving is heel lang op veel terreinen in voor-en-na-de-oorlog verdeeld. Dat werkt nog altijd door. En er is voor en na de Twin Towers. Voor en na de moord op Theo van Gogh.

Privé kunnen wij onze levens ook vaak indelen in voor en na de grote crisis - voor en na de dood van je man of je vrouw, of voor en na de scheiding.

Zo is ons leven ingedeeld: voor en na de ramp, de catastrofe. En zo worden ook Noachs dagen geteld, de jaren voor, en de jaren na de vloed.

4.

Hoor je dat het Noachverhaal duidelijk een zwaar amendement is op dat oude Babylonische verhaal? Als ze er god of hun goden bijslepen om iets te verduidelijken, dan zeggen ze meteen hoe ze het mensenleven zien. De Babyloniërs: overgeleverd aan de grillen van de goden, bestemd voor de dood. Israël: klaar voor een nieuw begin. Dat gunt hij ons. Bestemd om te leven.

De subtiele kritiek op het Babylonische leven kan ook doorklinken in de episode met de raaf en de duif. Vogels hadden voor de Babyloniërs (zoals voor de meeste volkeren) goddelijke kracht - zij konden immers wat mensen niet konden: zich in twee sferen begeven, op de aarde en in de lucht. Na het experiment met de raaf laat Noach een duif uitvliegen. Maar dat diertje raakt er knap uitgeput van (niks geen goddelijke krachten) en rust uit op Noachs hand. En dan, met een goed oog voor het detail wordt het verteld, komt de duif terug met een van de twee symbolen van het land van vrede en gerechtigheid: een olijfblad. En tenslotte vliegt de duif uit en 'zij keert niet meer naar hem terug'.

Verderop in het grote verhaal zal ze terugkeren, op een man uit Nazaret die bij de Jordaanrivier gedoopt wordt om zo alle gerechtigheid te volbrengen.

5.

Dan had het verhaal moeten besluiten met de verbondssluiting. Dat zou een waardig slot geweest zijn. Maar

daar komt dat van de dronken Noach nog achteraan. Zo mooi als dat gedeelte over de regenboog en Gods belofte is, zo vreemd is dat stuk over de zatte naakte aartsvader. De sluiting van het verbond en de opening van de wijnfles.

Die twee gedeelten horen bij elkaar. In het eerste speelt zich iets af tussen God en zijn mens en in het tweede iets tussen de mens en zijn kinderen. In de omgang van de mensen met elkaar moet de verbondssluiting gestalte krijgen. Hoe gaat dat hier?

Na de vloed, vertelt het verhaal, hoor je van een God die niet erg tevreden lijkt met zijn eigen ingreep. Dit doe ik nooit meer, zegt hij en dat is bijzonder, temidden van al die opperwezens die op hun genomen beslissingen nooit van z'n leven terugkomen. Het pantheon is er vol van, en de politiek ook, goden en mensen die zich goden wanen met onveranderlijke raadsbesluiten. De dogmatiek van de christelijke kerk deed er ook dapper aan mee, en steeds hoor je ze iets over God beweren wat slaat op henzelf, op hun eigen rigide geloof.

Maar het verhaal is hier te mooi om te gaan lopen somberen over de kerk en de gelovigen aller eeuwen.

Aan de hemel verschijnt een wonderlijk teken. Natuurkundig te verklaren uiteraard, maar door Israël in dienst genomen om iets van Gods grote goedheid te zeggen.

Ik ben er altijd heel precies op: als de zon schijnt en ik voel nattigheid, al is het maar een druppel, dan kijk ik al gespannen in de lucht.

Beloofd is tenslotte beloofd.

En beloofd is 't aan het eind van het Noachverhaal. Zo mooi vind ik dat van Israël, dat je dit natuurverschijnsel laat verwijzen naar een belofte van God. Die baal kleuren, die van de aarde opklimt naar de hemel, en dan weer terugkeert naar beneden. Dat, zegt Israël, is het teken van Gods verbond met de aarde, met alle mensen. God wil zich met de mensen verbinden. Van nu af aan, zegt hij, gaan we samen verder. Vandaar dat hetzelfde woord 'verbond' steeds opnieuw zal klinken: bij Abraham, Mozes met het volk bij de Sinai, bij de intocht in het beloofde land, bij Jesaja en Jeremia, bij Jezus als hij de maaltijd met zijn vrienden viert. De woorden van het verbond betekenen steeds Gods uitgestoken hand. Zijn we vrienden? Vrienden zijn we. Eén grote beweging van vriendschap van zijn kant, steeds weer.

6.

Kwam de duif terugvliegen met een tak van de olijfboom, het ene teken van het leven in Gods hand in het beloofde land, er is altijd sprake van olijfboom en wijnstok, na de vloed wijdt Noach zich aan het andere teken. Na Gods belofte en de verbondssluiting begint Noach een wijngaard. Dat lijkt niet erg voor de hand te liggen. Moet de drooggevallen aarde niet eerst ontgonnen worden, beploegd, geoogst? Dat is toch allemaal belangrijker? Nee, dat is juist zo aardig: er wordt hier niet aan het herstel van de economie gedacht en aan koopkrachtplaatjes - dat is ook mensonwaardig. Het eerste wat er op de nieuwe, schoongewassen aarde gebeurt, is dat er wijn gemaakt wordt, de wijn die het hart verheugt. Voor alle mensen die de aarde gaan bevolken, wordt de vreugde vooraf geschapen. Nou ja, alle mensen... Veel afnemers zijn er nog niet. En dus wordt Noach zijn eigen beste klant.

Nu hoor je waarom dat verhaal van het verbond hieraan vastzit. Hoe gaan de mensen naar wie God zijn hand heeft uitgestoken, met elkaar leven op de aarde? Het verhaal van Noach en zijn zonen laat zien hoe het wel en hoe het niet moet. Cham schat zijn vader gering. Diens zwakke moment buit hij uit, hij maakt de oude man belachelijk. Hij maakt hem

tot voorwerp van spot, verachting. En Cham wordt, als stamvader van Kanaän, in de woorden van Noach na zijn roes, vervloekt. Zó is het Kanaänitische leven, zegt Israël: mensen worden tot dingen, ze worden veracht en weggedaan. En dat is dus géén leven. Dat is niets.

7.
Sem en Jafet laten zien hoe het óók kan. Ze gaan achterwaarts met afgewend gelaat naar hun vader en bedekken hem met een mantel. In die handeling tonen ze respect, en dat afgetrapte en mishandelde woordje betekent letterlijk: terugzien, om-zien, omzichtig behandelen. Ze drijven de spot niet met hun vader, ze laten hem niet aan zijn lot over, ze dekken hem toe, ze dragen zorg voor hem. Ze behandelen hem letterlijk met omzichtigheid. De vader in al zijn zwakheid en naakte hulpeloosheid wordt door deze zonen met de mantel der liefde bedekt. Let wel: een zwak méns wordt hier met die mantel bedekt, je kunt zo'n jas niet gebruiken voor het wegmoffelen van zaken die het daglicht niet kunnen velen. Twee broeders: eerder en verderop in Genesis zijn ze de bron van veel ellende (Kaïn en Abel, Jakob en Esau). Maar hier zijn ze letterlijk eendrachtig. Samen dragen ze de mantel, achterwaarts lopend - dan moet je goed op elkaar afgestemd zijn, anders lukt dat niet. Zo kan het, zegt Genesis, zo zal het zijn, dit roept Gods uitgestoken hand op als het goed is: respect en eendracht, dat zijn de krachten waardoor mensen in hun zwakheden met de mantel der liefde kunnen worden toegedekt. Zo moge het zijn.

Amsterdamsche Studentenekklesia, zondag 16 oktober 2005

BEDE

Hilde Domin

Wij worden ondergedompeld
en gewassen met het water van de zondvloed,
wij worden door en door nat
tot op de huid van ons hart.

De vraag naar het landschap
aan deze kant van de tranengrens
deugt niet,
de wens tot behoud van de bloesemlente,
de wens verschoond te blijven,
deugt niet.

Wat deugt is de bede
dat bij zonsopgang de duif
de twijg brengt van de olijfboom,
Dat de vrucht zo bont zij als de bloesem,
dat de blaadjes van de roos op de grond
nog een lichtende kroon vormen.

En dat wij uit de vloed,
dat wij uit de leeuwenkuil en de vurige oven
steeds gewonder en steeds gezonder
telkens opnieuw
worden teruggegeven
aan onszelf.

Uit: *Gesammelte Gedichte*
Vertaling: Kees Kok

BABEL, STAD EN TOREN

Genesis 10-11

Alex van Heusden

Na de alle leven vernietigende vloed wordt in het tiende hoofdstuk van het boek *In den beginne* een nieuw begin gemaakt met de mensheid op aarde. Sem, Cham en Jafet, de drie zonen van Noach, worden de stamvaders van drie groepen volkeren die zich over de aarde verspreiden, zeventig volkeren in totaal. Elk volk heeft zijn eigen taal, zijn eigen maatschappelijke organisatie en culturele identiteit. Zo wordt beantwoord aan de opdracht die Noach ontving, ná de vloed: vruchtbaar zijn, talrijk worden en heel de aarde bewonen (Genesis 9:1). De nakomelingen van Jafet, de jongste zoon, gaan de kustlanden bevolken (de auteur van het boek zal hebben gedacht aan de kustgebieden en eilanden van Griekenland en Klein-Azië, het huidige Turkije; historisch staan zij te boek als de zeevarende volkeren). Cham, de middelste zoon, had de naaktheid van zijn vader gezien en bespot, en werd daarom door Noach vervloekt (Genesis 9:25), maar zijn nakomelingen bewonen het grootste en rijkste deel van de aarde: Noord-Afrika, Mitsraïm-Egypte en Kanaän. Een kleinzoon van Cham, Nimrod, wordt getypeerd als 'de eerste Sterke Man op aarde', wiens kwaliteit als jager spreekwoordelijk is: 'Daarom zegt men: "Een machtig jager als Nimrod voor het aangezicht van JHWH."' Nimrod is zoon van Koesj en Koesj is Ethiopië. Vanuit Afrika sticht hij een koninkrijk dat zich uitstrekt tot in het Tweestromenland, het gebied van Eufraat en Tigris, het huidige Irak. Zo lezen we (Genesis 10:10-12):

*Het begin van zijn koningschap
was Babel en Erech, Akad en Kalne
in het land Sinear.
Uit dat land vertrok hij, naar Assoer
maar hij Ninive bouwde -
en Rechobot-Stad en Kalach
en Resen tussen Ninive en Kalach -
dat is de grote stad.*

Het land Sinear is Babylonië. In Babylonië en in Assyrië bouwt Nimrod wereldsteden als Babel en Ninive. Een jager die koning wordt. Op talrijke Neoassyrische bas-reliëfs staat afgebeeld hoe koningen jagen op leeuwen en stieren - tegenwoordig zijn dat zwijnen en herten op Het Loo. Maar wij weten hoe zij ook joegen op mensen, hen onderdrukten en doodden. Zo oefenden zij macht uit, als mensenjagers.

Het elfde hoofdstuk van het boek *In den beginne* begint met het overbekende, door schilders veelvuldig uitgebeelde verhaal over de bouw van Babel, de stad gesticht door Nimrod (Genesis 11:1-9). En vooral die toren spreekt tot de verbeelding. En die spreekwoordelijke spraakverwarring. Het is dan ook een verhaal vol woordspelingen en taalgrappen, meer dan in een vertaling kan worden uitgedrukt. Het is ook een verhaal vol ironie.

*En het geschiedde:
heel de aarde één paar lippen, dezelfde woorden.*

'Heel de aarde' is het eerste en laatste woord van dit verhaal. Heel de aarde vervullen - volmaken en tot vervulling brengen - is de opdracht van de mensheid. Maar de kinderen der mensen onttrekken zich aan die opdracht: zij laten de aarde voor wat zij is en streven naar eenheid van spraak en eenheid

van plaats - geen mensheid in verscheidenheid dus. Daar (Hebreeuws: *sjam*), op die ene plaats, willen zij naam (Hebreeuws: *sjeem*) maken. Feitelijk komt het erop neer dat de mensen zich onderwerpen aan een massacultuur onder het dictaat van heersers en godenzonen als Nimrod. Stad en (tempel)toren zijn de imponerende symbolen van deze massacultuur.

Die sprake die de mensen spreken. 'Kom, bakstenen bakken - je kunt ook vertalen: tichels tichelen -, branden branden.' Dezelfde woorden, één paar lippen. Spraak, klanken, geen taal, geen dialoog. De een brabbelt 'normen en waarden'. De ander babelt 'wormen en maden'. Spraak, klanken, lippen die bewegen. Stamel-de-stamel. Blablabla. Zoals op wekdagen te zien is op Talpa, het *Big Brother*-huis, en te horen vooral - niet om aan te horen.

Ze bouwen een stad en een toren, een tempeltoren - met zijn hoofd tot in de hemel? Zo ver komen ze niet, bij lange na niet. Want als er staat dat JHWH afdaalt, volgt daaruit dat de toren niet tot in de hemel reikt. Dat was wel de droom van koningen. In Mesopotamische inscripties worden torens gevierd met de zinsnede 'zijn hoofd tot in de hemel'.

Zo daalt JHWH af om aan dit heilloze project der mensen een einde te maken. 'Kom, en nu een stad bouwen...,' zeggen de mensen. 'Kom, laten wij afdalen...,' is de reactie van JHWH. Hij verplaatst zich in hun sprake, maar zonder zich tot de mensen te richten. Ook van zijn kant geen dialoog. JHWH spreekt in zichzelf en brengt ten uitvoer wat hij besloten heeft. Hij verwacht de ene sprake die de mensen babelen, en verstrooit de mensheid over heel de aarde, zoals van meet af aan ('in den beginne') de bedoeling was. De mensen dachten elkaar te verstaan, maar deden dat niet. Klanken, dezelfde woorden gevormd door aller lippen, geen taal die mensen verbindt als mensen, en hen op weg zet. Daarom worden ze door JHWH op weg gezet, weg van de toren die hen samenbond, zonder menselijke gemeenschap te stichten.

In het verhaal wordt het werkwoord 'verwarren' (*balal* in het Hebreeuws) in verband gebracht met de naam van de stad: Babel-Verwarring. Evenals de rest van het boek Genesis is dit verhaal opgeschreven na de dagen van Israëls ballingschap aan de twee stromen van Babel. En in reflectie op die ballingschap. Verwonderlijk is het dus niet dat de denkers en dichters van Israël, een klein volk in de marge van de Oudoosterse wereld, een indringend pleidooi voeren voor behoud van de culturele en godsdienstige eigenheid, en liever hun eigen taal spreken dan de sprake van Babel.

In de volkerenlijst van Genesis hoofdstuk 10 ontbrak één volk: Israël. Na het verhaal over de bouw van Babel is het boek *In den beginne* toe aan zijn hoofdthema: de wording van Israël temidden der volkeren. Er volgt een lijst van 'verwekkingen', een genealogie: tien generaties van Sem tot Abram, corresponderend met de tien generaties van Adam tot Noach vóór de vloed.

Het begint met Sem, de eerstgeborene van Noach. Sem, Hebreeuws: *sjeem*, en dat betekent 'naam'. En de vraag is nu: is er een andere geschiedenis mogelijk, waarin mensen op een andere manier zoeken naam te maken dan door op een kluitje te zitten en een monumentale stad te bouwen?

Sem is de stamvader van een heel ander slag volkeren dan dat van de stedenbouwers. Een van Sems nakomelingen is Eber. Vóór het verhaal over de torenbouw in Babel wordt Sem vader van alle zonen van Eber genoemd (Genesis 10:21). De naam Eber hangt samen met de werkwoordsstam *abar*, wat 'reizen' of 'trekken' betekent. Van dezelfde stam is *ibri* of *ivri* afgeleid: 'hebreëen'. (Egyptische en Mesopotamische bronnen spreken over *apiru* of *abiru*.) Alle zonen van Eber zijn

hebreëen, dat wil zeggen: nomaden, zwervers, migranten. Hebreëen wonen niet in steden of dorpen, maar in tenten, nu weer hier, dan weer daar. Zij zijn marginaal in letterlijke en figuurlijke zin: zij houden zich op aan de rand van de grootstedelijke, de 'gezetten' samenleving en gelden daar als de laagste maatschappelijke klasse. Hebreëen zijn mensen met wie de gevestigde orde doet wat zij wil. De God van de bijbel, de schepper van hemel en aarde, is de God der hebreëen.

Terach leefde zeventig jaar en hij verwekte Abram, Nachor en Haran.

Abram. Niet de hele mensheid op aarde. JHWH, de God der hebreëen, spreekt tot één, enkele mens en tussen die twee ontstaat gaandeweg het verhaal een dialoog. Uit de stad waar zij verblijven, Oer der Chaldeeën, Oer van de Babyloniërs, trekken zij uit, vader Terach, zoon Abram, vrouw Sarai, de onvruchtbare, en neef Lot. Zij komen tot Charan, een handelsstad in het huidige Syrië en net als Oer centrum van de religie rond de maangodin. Daar vestigen zij zich. Daar sterft vader Terach, ver van zijn geboorteland. Abram, Sarai en Lot blijven over.

Dan spreekt JHWH tot Abram (Genesis 12:1):

Ga, jij, uit je land, uit waar je verwekt bent, uit het huis van je vader naar het land dat ik jou zal laten zien.

Hij moet ergens heen, Abram, maar allereerst moet hij maken dat hij wegkomt. Hij wordt op weg gezet, hij gaat, omdat hij wordt weggeroepen uit de heersende wereldorde in het oude Nabije Oosten, waarin het leven van mensen, van de wieg tot het graf, verliep volgens even onnaspeurlijke als onveranderlijke wetten. Men beleefde het bestaan als een eeuwige kringloop, een eindeloos wentelend wiel, in beweging gehouden door zonnegod en maangodin - 'de moedermaalstroom'.

Abram moet breken met alles wat gangbaar is in de wereld van zijn dagen: een cultuur van onderdrukking door gelijkshakeling; verheerlijking van de banden van bloed en bodem, met de cultus rond potentie en vruchtbaarheid als apotheose. Daarom is Sarai in het verhaal onvruchtbaar, maar niet zonder toekomst.

Volgens oeroude joodse uitleg, een *midrasj*, dreef vader Terach in Oer en daarna in Charan handel in godenbeeldjes. Die verkocht hij in een winkel. Heel het Mesopotamische pantheon in de etalage. Lourdes in de Oudheid. Soms was er uitverkoop, dan kocht je er twee voor de prijs van een - zonnegod en maangodin samen. Die plaats je in de slaapkamer, heb je mooi religieus toezicht op het vruchtbaarheidsritueel bij uitsteking, de copulatie. Wie weet, komt het een en ander ten goede.

Abram had het niet op die handel in godenbeeldjes. Op een dag, vader Terach was uit lunchen, hakt hij alle beeldjes aan stukken, op een na. Als Terach verzadigd en een beetje teut van de wijn terugkomt in de winkel en verbijsterd vraagt wat er gebeurd is, zegt Abram dat de goden ruzie hadden gekregen en begonnen waren te vechten. Ze sloegen elkaar allemaal kort en klein. 'En die ene daar heeft gewonnen.' 'Onzin,' roept Terach, 'dat kunnen die beelden toch niet?' Waarop Abram zegt: 'Waarom drijf je dan nog die handel, als je er zelf niets van gelooft? Je drijft op een algemene religieuze roes, ongeveer als die waarin je zelf nu verkeert, na een glas wijn teveel.' (vrij naar Karel Eykman, *Woord voor woord*)

Abram krijgt de opdracht te gaan. Bestemming? ‘Het land dat ik jou zal laten zien.’ Kan het nog vager? Kun je een mens met nog meer onzekerheid opzadelen? Maar hij gaat, Abram, en Sarai en Lot gaan met hem. Ze komen in het land Kanaän. Daar laat JHWH zich zien door tot hem te spreken: ‘Aan jouw nageslacht zal ik geven dit land.’ Nageslacht? Uit wie? Uit de onvruchtbare Sarai? Wat een godsonmogelijk project! Nee, juist niet, is de strekking van het verhaal, het staat er zes hoofdstukken verder: ‘Zou voor JHWH welk woord dan ook onmogelijk zijn?’ (Genesis 18:14).

Een toekomst voor mensen op aarde welke die naam ook echt verdient, mensen in recht en vrede, in bevrijdende dialoog met elkaar, geen onderworpenheid van de ene mens aan de andere, die toekomst is mogelijk, is onze menselijke bestemming, die weg hebben wij te gaan - zegt het verhaal van de bijbel, tegen alle heersende religie van die dagen in, die de religie is van de heersers, van Nimrod en zijn collega-koningen.

*Die mij schiep uit mijn ellende,
die mij zaait om vrucht te dragen,
die mij roept om niet te vrezén:
mij geschiede naar zijn woord.*

Amsterdamse Studentekerklesia, zondag 23 oktober 2005

FRANZ ROSENZWEIG

‘Een groene twijg in de winter’

Alex van Ligten

Lezing uit het boek Micha (6 vers 1-8)

Horen jullie toch wat JHWH zegt:
Sta op,
voer het geding bij de bergen,
dat de heuvelen jouw stem horen.
Horen jullie, bergen, JHWH's geding
en ook jullie, vaste grondvesten der aarde,
want een geding is er voor JHWH met zijn volk,
met Israël treedt hij in het pleit.

Mijn volk, wat heb ik jou gedaan
en waarmee heb ik jou moe gemaakt?
Antwoord mij.
Ja, ik heb je op doen gaan uit het land Egypte
en uit het knechtenhuis heb ik jou verlost.
Ik zond voor jouw aangezicht Mozes,
Aäron en Mirjam.
Mijn volk, gedenk toch wat Balak beraamde,
de koning van Moab,
en wat hem Bileam, zoon van Beor, antwoordde,
van Sjittim tot Gilgal
opdat jij kent de gerechtigheden van JHWH.

Waarmee zal ik voor JHWH treden
en mij buigen voor God in de hoge?
Zal ik voor hem treden met offers
met eenjarige kalveren?
Zal JHWH welbehagen hebben in duizenden rammen
en tienduizenden beken olie?
Zal ik mijn eersteling geven
voor mijn overtreding,
de vrucht van mijn schoot
voor de zonde van mijn ziel?

Hij heeft jou gezegd, mens,
wat goed is,
en wat vraagt JHWH van jou
dan recht te doen

van harte goed te zijn
en in eenvoud te wandelen met jouw god.

Vertaling: Alex van Ligten

Micha's samenvatting van de Thora

Drie verschillende stemmen horen we in de voorgelezen verzen van Micha 6.

1. De profeet, aan het begin en eind:
‘Hoor wat JHWH zegt’ en ‘Hij heeft jou gezegd, mens, wat goed is’.
2. Dan is God aan het woord: ‘Mijn volk, wat heb ik jou gedaan?’
3. En het volk reageert met ‘Waarmee zal ik voor Hem treden?’

Acht verzen die een afgerond geheel vormen. Zeven keer komt de naam van God erin voor, de vier letters die zijn aanwezigheid en betrokkenheid zeggen, de Naam die uit eerbied niet wordt uitgesproken en die wij hier, als trouwe Hebreeërs, vervangen door de aanduiding ‘Adonai’.

Alles in de tekst stuwt naar de laatste zin. In drie regels worden hier alle 613 ge- en verboden uit de Thora samengevat. Dat is een verbetering van de recordpoging van zijn tijdgenoot Jesaja die tot zes regels kwam (Jesaja 33:15). Even terzijde: in de top-vijf van Thora-samenvattingen staat Micha derde. Amos laat hij achter zich met een samenvatting in vier regels (Amos 5:14-15), en boven hem staan Jezus, die alles in twee geboden samenbalde, en Paulus in de Galatenbrief (5:14) die de hele Thora in één woord vervuld ziet: heb je naaste lief, die is als jij.

Vandaag dus de drie van Micha. Recht doen, van harte goed zijn, in eenvoud wandelen met je God. Over het eerste en het derde wil ik kort zijn: recht doen en in eenvoud wandelen met je God. Heel de Thora is doordeesemd van dat werkwoordje ‘doen’ in samenhang met de woorden gerechtigheid en recht. Het is mooi erop te hopen, te vinden dat het moet gebeuren, maar je hebt alleen recht van hopen als je het dóet. En dat betekent in één haal door: het nú doen. Pas later recht doen, betekent nu: onrecht.

‘Wat is het eerste waar je aan denkt bij “in eenvoud wandelen met je God?”’ vroeg ik in het leerhuis. Iemand zei: ‘Dat ik wel eens zit te bidden op de fiets.’ ‘Of dat je zomaar ineens dank u tegen God zegt om iets waar je op dat moment van geniet.’ ‘Wat bijvoorbeeld?’ ‘Het handje van mijn kleindochter van vier als ze zit te tekenen.’ Dat is het: in eenvoud wandelen met God. ‘t Zit in het kleine geluk van alledag. En het kleine leed, ook daarin.

Daartussenin: ‘van harte goed zijn’. Dat is ingewikkelder. De allerletterlijkste tekst luidt: ‘*chèsèd* liefhebben’. *Chèsèd* is het Hebreeuwse woord voor goedheid, genade, liefdevolle aandacht, 100 procent betrokkenheid. Dat moet je doen. Met liefde. Van harte. Ga er maar aan staan.

Over Franz Rosenzweig

We gaan er via een omweg heen. Die tekst uit Micha vormt de finale van het boek *De ster van de verlossing* van Franz Rosenzweig en Rosenzweig is vandaag onze kroongetuige. In deze weken gaat het hier over messiaans leven, messiaanse projecten en vandaag kies ik Rosenzweig als messiaanse gestalte.

Ik heb boven de toespraak een Oosterhuisregel gezet: ‘Een groene twijg in de winter’. Deze rozentwijg werd in 1886 op

25 december geboren (wat geen gekke datum is voor een messiaans mens) en hij stierf in de winter van 1929, bijna drieënveertig jaar oud.

Een joods kind in Duitsland, met ouders die niet onbemiddeld en zeer cultureel zijn ingesteld. Hij studeert vóór de Eerste Wereldoorlog af, wordt zich in die periode ook sterk bewust van zijn joodse wortels, en is tijdens de oorlog op de Balkan gestationeerd. Aan het eind van de oorlog schrijft hij als in een roes, in zes maanden tijd, zijn grote boek, *De ster*, waarin geschiedenis, filosofie en theologie samenkomen, en jodendom en christendom samen de vuurhaard en de stralen van de ster van David verbeelden.

Kort daarna wordt hij ziek: amyotrophe laterale sclerose, een fatale spierziekte. Levensverwachting: een tot twee jaar. Het worden er ruim zeven. Met goede verpleeghulp in de buurt en de toewijding van zijn vrouw Edith slaagt hij er tot het laatst in zich 's morgens achter zijn bureau te hijsen, brieven en artikelen te dicteren. Hij vertaalt de gedichten van Jehuda Halevi en werkt de laatste vier jaar samen met Martin Buber aan de vertaling van de Hebreeuwse bijbel.

Hij is de uitvinder van het leerhuis en een van de bedenkers van het ik-jij-denken. In de standaardformuleringen van de denkwetenschappen werd alles altijd in 'het' uitgedrukt: 'Hoe zit het eigenlijk?' 'Het is zus, het is zo.' Rosenzweig en zijn tijdgenoten-geestverwanten komen met 'ik en jij'. Er is iemand die 'jij' roept, en dat brengt mij tot het besef dat ik 'ik' ben. 'Hé jij!' 'Ik?' Iemand spreekt mij aan, doet een appèl op mij, er klinkt een woord, een naam, en daarop moet een antwoord komen. Zo blijft het denken, het zoeken naar de waarheid niet abstract, maar wordt relationeel. 'Het' is niet zus-of-zo, maar jij en ik zijn in het geding. Het gaat over ons.

Over *De ster van de verlossing*

Die *Ster* is een raar boek. De eerste keer dat ik het las, snapte ik er niet veel van, maar, met een variant op wat een Amsterdamse kerkganger ooit over de preken van Miskotte zei, ik had het gevoel dat het boek mij snapte. Er staan dingen in die vergezocht lijken, er wordt een enorme parate kennis geëtaleerd van de klassieke literatuur, er wordt ook veel kennis bij de lezer voorondersteld. Er staan dingen in waar ik het al meteen niet mee eens was. Hij hangt bijvoorbeeld de joodse identiteit op aan de afstamming, via de bloedlijn. Die bepaalt het jood-zijn. Onzin is dat, zelfs volgens de Talmoed. Maar het aardige is dat dat geen reden is om af te haken. Je kunt met Rosenzweig in discussie gaan. Het lijkt er zelfs op dat hij dat oproept.

Dat is niet vanzelfsprekend bij boeken en hun schrijvers. Als je bijvoorbeeld Meir Shalev niet wilt volgen in zijn zeer domme bijbeluitleg, of in zijn zeer fantastische romanbespiegelingen, dan betekent dat dat je moet afhaken. Voskuil heeft trouwe fans en felle haters. Het is alles of niets. Maar met Rosenzweig kun je het oneens zijn en dan tóch doorlezen.

Het boek stemt ook tot nadenken over je eigen positie. Over het christendom of, nog riskanter geformuleerd, óns christendom. Wat of wie zijn we precies? Toch hopelijk niet christenen zoals dat woord de eeuwen voor ons heeft geklonken.

Hoe omschrijf ik dat in vredesnaam zonder dat het klef en/of arrogant klinkt? Een poging: Rosenzweig helpt me te beseffen dat ik christen ben met een joodse moedervlek. Ik word me bewust van het feit dat de warmte en het licht van het christendom ontsprongen zijn aan de brandhaard van de ster. Daar ligt onze oorsprong, niet door de bloedband (dat vindt

hij dus, maar daar ben ik het van harte en bij voortduring mee oneens), maar door een onmiskenbare invloed van de geest. Ik snap dankzij hem beter wat wij in de kerk doen als wij onze feestdagen vieren, en ik weet wat meer over de synagoge en denk wat meer te snappen van het joodse leven. Dat dringt dan hopelijk wat door in de manier waarop ik geloof en in hoe ik dat geloof wil delen met de mensen die me na staan.

Hij zegt ook, in een boek dat al zesentachtig jaar oud is, waardevolle dingen over het heilige land, als een vaderland waarin het volk niet woont en dat, in tijden dat dat wel zo is, nooit aan het volk eigen wordt. Een denken over land, staat en eigendomsrecht, wat niet alleen de politiek van de staat Israël ontmaskert, maar wat ook op ons slaat, in dit vervloekte land waar bloed en bodem steeds sterker bepalend worden voor de verhoudingen tussen ons en hen, blanken en kleurlingen, rijke ingezetenen en arme gelukzoekers, die wij, als wij willen in onze tomeloze goedheid, asiël kunnen verlenen - maar als het niet hoeft natuurlijk liever niet. In het kielzog van onze verworping verwordt ook de taal. Woorden als detentie, adequaat en legaal hebben hun onschuld en daarmee hun inhoud al verloren. Vele woorden, vrees ik, zullen nog volgen.

Ik val in boeken altijd op korte zinnen met een wereld aan gedachten erachter. In de *Ster* staan een paar hele goede. Deze bijvoorbeeld: 'De mens moet leren in zijn vrijheid te geloven.' We hebben de vrijheid gekregen, zegt die zin, maar we handelen vaak alsof we geen keuze hebben. Rosenzweigs zin blijft me vergezellen omdat ik in tal van situaties besef hoezeer ik zelf moet leren in mijn vrijheid te geloven en hoe vaak ik dat nog niet blijkt te doen. 'Als vrijheid was wat vrijheid lijkt...'

Naar het leven

Maar een knap boek en een grote invloed op zich vormen nog geen reden in iemand een messiaanse gestalte te zien. Dat komt door de wijze waarop Rosenzweig zijn leven geleefd heeft. Hij heeft de *Ster* geschreven 'van de dood' (eerste regels van het boek) 'naar het leven' (de slotwoorden). Als alle wijsgerige verkenningen, godgeleerde scherpzinnigheden, diepgelovige overwegingen en kritische kanttekeningen gemaakt zijn, gaat voor de mens de deur naar het leven open. Dit ene leven, dit kostbare bestaan van pakweg dertigduizend dagen (als alles goed gaat), dit is het wat wij hebben en waarin wij ons als door God geliefde zielen in bewegen kunnen, waarin we ons in zullen zetten voor de verlossing van de wereld. Daartoe zijn wij geschapen opdat God ons zijn liefde kan verklaren en ons oproepen om lief te hebben, om van harte goed te doen.

En de schrijver van dit alles, die vast van plan was na zijn grote werk dit volle leven in te gaan, les te geven, discussies te voeren, dialogen aan te gaan met zijn christelijke en joodse vrienden en geestverwanten, wordt ziek. Hij was al op 25 december geboren, nu komt het grote keerpunt in zijn leven ook nog op drieëndertigjarige leeftijd. Zijn handen weigeren dienst, zijn tong verlamt, en alleen via ingenieuze ingrepen kan hij eerst nog typen, en later via zijn vrouw spreken. Hij tikt met zijn vingers lettergrepen en/of letters, later doen ook de wimpers en de wenkbrauwen dat werk.

Maar hij wordt niet zijn ziekte. Met heilig geloof in wat hij te zeggen heeft en met een ongelooflijke wilskracht gaat hij door. Duizenden brieven, honderden artikelen worden gedicteerd en met Buber vindt hij een manier van samenwerken die de mooiste bijbelvertaling uit de twintigste eeuw zal opleveren. Naast heilig geloof en wilskracht is er ook een groot gevoel voor humor. Over zijn dokter schrijft hij zijn moeder: 'Koch

is zo heerlijk dat ik er in alle ernst toe neig te zeggen dat ziek zijn met Koch mooier is dan gezond zijn zonder Koch.’

Toch ontstaan er spanningen tussen de bejubelde dokter en zijn patiënt als Koch, die ook in Rosenzweigs *Freie Jüdische Lehrhaus* in Frankfurt meewerkt, een recensie op het eerste deel van de bijbelvertaling van Buber en Rosenzweig publiceert: hij verwijt ze een ‘overtrokken estheticisme’, ‘meer aandacht voor de vorm dan de inhoud’, hij vindt het allemaal te kunstmatig.

En al is ziek zijn met Koch honderd keer beter dan gezond zijn zonder, Rosenzweig reageert ‘gezond’, dat wil zeggen niet als een patiënt in een van de dokter afhankelijke positie. Naast een zakelijke weerlegging van de kritiek in een artikel is Rosenzweig ook onzakelijk boos en beledigd: Koch kent nauwelijks Hebreeuws! Wat matigt hij zich voor oordeel aan! Die hoeft hier niet meer te komen!

Bewonderenswaardig vind ik dat, maar ik ben dan ook het type dat bij dokters altijd beleefd en vriendelijk blijft, want straks heb je ze weer nodig. Koch en Rosenzweig blijven gebrouilleerd, totdat na enige tijd de verwijdering ongedaan gemaakt wordt door bemiddeling van hun vrouwen.

Die scherpe kant van Rosenzweig maakt deel uit van mijn bewondering. Hij had ook een paar minder sympathieke kantjes. Hij was duidelijk een enig kind, gewend alles te krijgen waarom hij vroeg. Hij was ook wel wat ijdel en zich soms een beetje té bewust van zijn grote denkraam. En nu wordt hij in zijn ziekte niet opeens een milde, lieve, geduldige man, veel aardiger dan daarvoor. Hij blijft in zijn contacten met anderen zichzelf. Joodse en christelijke geleerden kunnen op venijnige reacties rekenen als ze er in zijn ogen een potje van hebben gemaakt.

Overigens is hij meestal wel een mild en vriendelijk mens. Hoor de relativerende wijze waarop hij de eerste tijd van het vertalen met Buber kenschets. Ze waren begonnen met de bedoeling de oude Duitse Luthervertaling te reviseren. Maar al gauw merkten ze dat er geen restauratie, maar nieuwbouw nodig was. Veel meer werk dan ze hadden gedacht. Als Genesis na zes maanden verschijnt, schrijft Rosenzweig: ‘Het ging precies zoals meisjes in moeilijkheden raken - ongemerkt, stap voor stap, totdat het gebeurd is en de gevolgen zichtbaar worden. Alleen duurde het bij ons geen negen, maar zes maanden.’

Messiaanse eenzaamheid

Er is, ondanks de goede zorgen en de liefde van mensen om hem heen, ook een eenzaamheid om Rosenzweig. Weinig erkenning. De filosofen namen hem niet serieus met dat malle boek waarin het zomaar over God ging en de joodse feestdagen als vanzelfsprekend een rol speelden in de systeembouw. De theologen, zowel de joodse als de christelijke, wisten er geen weg mee. Op één uitzondering na, maar dat was pas na zijn dood: de Nederlandse dominee K.H. Miskotte schreef een proefschrift waarvoor de *Ster van de verlossing* de basis vormde.

In zijn joodse wereld werd hij met een scheef oog aangezien vanwege zijn gedachtewisselingen met christelijke denkers, en de christenen - tja, de jaren twintig in Duitsland: behalve een enkel intellectueel contact was er geen verbinding met de joodse denkwereld. Franz Rosenzweig staat alleen. Dat is overigens eigen aan de messiaanse positie. Geen bijval, geen algemene erkenning. En toch doen wat je vindt dat je moet doen, en toch zeggen en schrijven wat gezegd en geschreven wil worden.

Gedurende de zeven jaar van zijn ziekte zijn er een paar momenten dat de erkenning er wel is: een zo’n moment is als hem de joodse titel *morenoe*, onze leraar, verleend wordt. Hij

neemt die met aarzeling aan omdat hij vindt die titel nog lang niet waardig te zijn, maar ook met ingetogen blijdschap. ‘In eenvoud’, zou Micha zeggen. En natuurlijk is het werk met Buber, waarvoor hij gevraagd wordt als hij allang ziek en opgegeven is, ook een erkenning: van het feit dat hij nog zeer in leven is, en van zijn taalvirtuositeit.

Al deze woorden over Rosenzweig waren nodig om nu de belangrijkste zinnen van deze toespraak te kunnen zeggen: je kunt kennelijk in eenvoud wandelen met je God, zelfs als je geen voet meer kunt verzetten; je kunt van harte goed zijn door het leven, misschien zelfs in zijn zwartste consequenties, te attaqueren, de strijd aan te gaan.

Vertrouwen is een groot woord

Aan het eind van de toespraak neem ik u mee naar het eind van het boek. De ster van de verlossing licht bij Rosenzweig op in het gelaat van de ander.

‘De mens ziet niets anders dan een gelaat dat gelijk is aan het zijne. De ster van de verlossing is een gelaat geworden, dat naar mij ziet en waaruit ik zie. Het is niet God, maar Gods waarheid die mij tot spiegel werd. God, die de laatste is en de eerste, hij is het die mij de poorten van het heiligdom ontsloot dat in het binnenste midden opgericht is. Hij liet zich aanschouwen.’

Hoe gaat dat aanschouwen van God in zijn werk?

‘Het is niets anders dan wat ik al in het midden van het leven mocht vernemen (...), niets anders dan wat het woord van de openbaring mij midden in het leven al opdroeg; en wandelen in het licht van Gods aanschijn is alleen gegeven aan hem, die de woorden van Gods mond volgt. Immers - ‘Hij heeft u gezegd, o mens, wat goed is, en wat vraagt de Eeuwige, uw God, van u dan recht te doen en van harte goed te zijn en in eenvoud te wandelen met uw God.’

Moelijk? Ja, want het is een eerste begin. En ‘Hoe moelijk is alle begin! Recht doen en van harte goed zijn - dat ziet er nog uit als een einddoel. Bij dat doel kan de menselijke wil nog beweren dat hij eerst een beetje moet uitblazen. Maar in eenvoud wandelen met je God - dat is geen doel meer, dat is zo onvoorwaardelijk,’ daar is geen voorwaarde aan te stellen, van ‘ik moet eerst nog dit’ en ‘we zullen morgen wel verder zien’. Dat gebeurt nú of het gebeurt niet.

‘In eenvoud wandelen met je God - daar wordt niets meer verlangd dan een volledig aanwezig vertrouwen. Maar vertrouwen is een groot woord. Het is het zaad waaruit geloof, hoop en liefde groeien, het is de vrucht die uit hen rijpt. Het is het meest eenvoudige en juist daarom het moeilijkste. Het waagt het om elk ogenblik “waarlijk” te zeggen tegen de waarheid. In eenvoud wandelen met je God - de woorden staan boven de poort, de poort die uit het geheimnisvolle-wonderbare lichtschijnsel wegvoert van het goddelijke heiligdom waarbinnen geen mens in leven kan blijven. Maar waarheen openen zich de vleugels van de poort? Weet je dat niet? Naar het leven.’

Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekkerlesia, zondag 13 november 2005

DE MESSIAANSE GEMEENTE: 'partijganger van de armen'

Huub Oosterhuis

1.

Met 'het geliefde jaar' van JHWH, dat Jezus van Nazaret uitroept in de synagoge van Nazaret, bedoelt hij wat in het derde boek van de Thora van Mozes, het boek Leviticus (25:8-28), het jubeljaar wordt genoemd: als jullie, na veertig jaar uittocht, in het land gekomen zijn, zal ieder vijftigste jaar een jubeljaar zijn: dan wordt op Grote Verzoendag op de *joveel*, de ramshoorn, geblazen en begint een jaar van omkeer, van rust, van herstel: schulden worden kwijtgescholden en slaven vrijgelaten; er wordt een halt toegeeroepen aan verarming en verrijking; er wordt op alle niveaus van de maatschappij orde op zaken gesteld en nieuw begin gemaakt. 'Heden is dit geschrevene vervuld in uw oren,' zegt Jezus: van nu af zal het nieuw begin zijn, de tijd is vol, de maat is vol: er kan geen arme meer bij. Omdat hij dit zegt en zo naar deze wereld kijkt, kan je hem bezingen als 'eerste letter van de taal': Alef, Alfa, toekomst eenmaal-andermaal, nu of nooit. Nieuw begin in persoon, toekomst in persoon: messias.

2.

'Messiaans' is afgeleid van messias. Messiaans betekent: in de geest, in de stijl van de messias. Wat is een messias? In de joodse wereld van vóór het begin van onze jaartelling, vóór de geboorte van Jezus, werd binnen sommige politieke en religieuze milieus uitgezien naar een *masji'ach*, een gezalfde, een figuur van koninklijke allure, die een nieuw maatschappelijk bestel zou vestigen; een samenleving waarin de grote woorden van de joodse godsdienst, van de Thora van Mozes en de Profeten, de grote woorden over gerechtigheid, tot dagelijkse werkelijkheid zouden worden. Een messias die, hoe koninklijk van herkomst en allure ook, zich gedragen zou als een dienstknecht. Dat nieuwe bestel, door Jezus 'het koninkrijk van God' genoemd, zal wereldwijd zijn, over alle grenzen en scheidsmuren heen, en voor alle volkeren bestemd. Verlangen naar zo'n nieuwe orde van gerechtigheid wordt 'messiaans verlangen' genoemd. In de oudste liturgie en geschriften van de 'beweging' die later 'het christendom' is gaan heten, werd Jezus van Nazaret gezien als *masji'ach*-dienstknecht. *Masji'ach* - in het Grieks *christos*, de messias-dienstknecht-partijganger der armen.

3.

Jezus van Nazaret richt zich in scherpe 'statements' tot hen die menen hem te volgen naar een nieuwe wereldorde. Messiaanse spreuken die een politieke strekking hebben. 'Niemand kan twee heren dienen' is zo'n spreuk: hij zal de een haten en de ander liefhebben, ofwel de een aanhangen en de ander verachten. Gij kunt niet de levende God aanhangen en dienen, en tegelijk de mammon, de god van geld en economische macht (Lukas 16:13-14). Er is, zegt Jezus, geen verstandhouding mogelijk tussen de levende God en de mammon. De mammon is het tegenbeeld van God, zoals de dood het tegenbeeld is van het leven. Wie de mammon aanhangt, doemt anderen ter dood. Met de mammon wordt bedoeld: alles wat een mens bezit ten koste van anderen: grondbezit, het woekerende, verslavende bezit van productiemiddelen. Met de mammon wordt niet bedoeld: het bezit van tafel en bed en kostwinning, het bezit van levensvoorzieningen voor je kinderen - al dat elementaire

waarvoor in West-Europa de laagstbetaalden nog altijd moeten vechten.

Niet het bezit van die primaire leeftocht wordt door Jezus veroordeeld als tegenbeeld van God. En als hij tegen rijke mensen zegt dat ze hun bezit moeten verkopen, bedoelt hij niet deze primaire leeftocht. Wat zegt hij dan wel? Dat wie hem volgen wil, moet afzien van een levenswijze die gericht is op het verwerven en vermeerderen van staat en stand en bezit, en moet kiezen voor een inzet in de politiek-sociale werkelijkheid die hem of haar aan de zijde brengt van de bezitlozen, van hen die geen primaire leeftocht hebben; dus die hen maakt tot 'partijganger van de armen'.

Tegen twee ambitieuze volgelingen die in een 'nieuwe wereldorde' groot en belangrijk willen zijn, zegt Jezus: wie groot wil zijn, moet worden als een slaaf; wie de eerste wil zijn, moet de dienstknecht worden van allen. In een wereld waarin oorlogen gevoerd worden om de machtsposities van de bezitters te handhaven, moet de volging van Jezus de zijde kiezen van de bezitlozen, de slachtoffers van het onrecht. Hoe? Door af te zien van het najagen, verwerven en vermeerderen van staat en stand en bezit; door te kiezen voor een beroep, een 'baan' (ook in de betekenis van 'weg'), een functie, een carrière desnoods die hem of haar in staat stelt het lot van de armen te verbeteren.

Partijgangers der armen worden betekent in deze neoliberale economische orde 'politiek engagement' - daarvoor hoeft je geen lid van een politieke partij te worden.

4.

Herken je die woorden van Jezus, in hun revolutionaire kracht, als tot jou persoonlijk gericht? Als je ze herkent als tot jou gericht, en ze wilt doen, dan weet je ook h^oe je ze politiek vertalen moet, en hoe politiek het persoonlijke is. Je gaat merken hoe diep je in het heersende economische systeem bent ingegroeid, in de bestedings- en consumptiepatronen en het concurrentiedenken. Je probeert je aan die macht te ontworstelen, je probeert dat heersende economische systeem in je eigen denken en leefgewoonten te onderkennen en af te breken. Je gaat je tijd anders besteden, je wordt kritischer, dwarser, bewuster; je raakt kennissen kwijt, zoekt andere vrienden, je schaamt je nu pas over wat je allemaal vanzelfsprekend vond. Je wordt rustelozener, maar misschien ook gelukkiger, doelgerichter. Je kunt je verheugen, als hier en daar onrecht wordt voorkomen of teruggedrongen - vroeger merkte je dat niet eens. En je bent bereid minder te verdienen en meer lasten te dragen, als dit ten goede komt aan de minstbedeelden. En je hebt voortdurend te maken met mensen die daartoe helemaal niet bereid zijn.

En na jaren besef je dat je je verantwoordelijk bent gaan voelen voor een rechtvaardige economie, en je herinnert je misschien die geladen woorden van de joodse wijsgeer Emmanuel Levinas: 'In het feit dat de relatie tot het goddelijke via de relatie tot de mensen verloopt en met de sociale gerechtigheid samenvalt, ligt de hele geest van de joodse bijbel. Mozes en de Profeten bekommeren zich niet om de onsterfelijkheid van de ziel, maar om de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling. De relatie tot de mens, waarin het contact met het goddelijke zich voltrekt, is niet een soort "geestelijke vriendschap", maar een rechtvaardige economie, waarvoor ieder mens ten volle verantwoordelijk is.'

Rechtvaardig betekent: gericht op de lotsverbetering van de allerarmste in de wereld.

5.

Van 30 juli tot 12 augustus 2004 vond de Wereldalliantie van Reformatorische Kerken plaats in Accra, Ghana. Vierhonderd afgevaardigden uit heel de wereld kwamen tot een slotverklaring, waarin de volgende passages:

'Het beleid van onbeperkte groei in geïndustrialiseerde landen en het winststreven van multinationale ondernemingen hebben de aarde geplunderd en het milieu ernstig geschaad. In 1989 verdween er iedere dag één biologische soort en in 2000 zelfs ieder uur. Klimaatverandering, de uitputting van visvoorraden, ontbossing, bodemerosie en de bedreiging van schoon water zijn slechts enkele van de verwoestende effecten. Gemeenschappen zijn ontwricht, bestaanszekerheid is verloren gegaan, kustgebieden en de Pacific eilanden worden bedreigd door overstromingen en stormen nemen toe. Hoge niveaus van radioactiviteit bedreigen gezondheid en milieu. Levensvormen en culturele kennis worden gepatenteerd voor financieel gewin.'

'Daarom verwerpen wij de huidige economische wereldorde die ons door het wereldwijde neoliberale kapitalisme wordt opgelegd en elk ander economisch systeem, waaronder absolute planeconomie, dat het verbond van God tart door de armen, de kwetsbaren en de hele schepping uit te sluiten van de volheid van leven.'

'Daarom verwerpen wij de cultuur van buitensporig consumentisme en wedijverende hebzucht en het egoïsme van de neoliberale wereldmarkt, en ieder ander systeem dat pretendeert dat er geen alternatief is.'

'Daarom verwerpen wij de ongereguleerde accumulatie van rijkdom en onbeperkte groei die al miljoenen levens heeft gekost en een groot deel van Gods schepping vernietigd heeft.'

'Daarom verwerpen wij iedere ideologie of economisch regiem dat winst boven mensen laat gaan, geen zorg draagt voor de hele schepping en dat de gaven van God, die bedoeld zijn voor iedereen, privatiseert. Wij verwerpen iedere leer die - in naam van het evangelie - diegenen rechtvaardigt die zo'n ideologie ondersteunen of zich er niet tegen verzetten.'

'We geloven dat God ons roept om aan de zijde te gaan staan van hen die slachtoffers zijn van onrecht...'

(Geciteerd volgens: Greetje Witte-Rang, Hielke Wolters e.a., *Uitsluitend participatie. Theologische overwegingen bij globalisering*, Boekencentrum, Zoetermeer/Stichting Oikos, Utrecht 2005)

Remi Verwimp, van de Werkplaats voor Theologie en Maatschappij in Antwerpen, schreef naar aanleiding van de belijdenis van Accra: 'Wanneer zullen wij eindelijk met alle christenen de straat op gaan om deze belijdenis om te zetten in een publieke liturgie voor de Armen, de Arbeiders en de Aarde?'

6.

Binnen het 'messiaans beraad' waartoe wij hebben opgeroepen, zijn verschillende thema's belangrijk en urgent. Het zou kunnen gaan over islam en christendom; over de mogelijkheid van een multiculturele samenleving of niet; of over politiek en mystiek, engagement en spiritualiteit; over de verhouding tussen eigenzinnige basisgemeenten en de officiële kerken.

Ons voorstel is dat wij ons allereerst beraden op onze verantwoordelijkheid voor een andere economische wereldorde.

Wat hebben wij elkaar hierover te zeggen? Voor welke projecten, messiaanse projecten, zouden wij ons kunnen inzetten - en hoe? Bij wie kunnen wij ons aansluiten? Vált er nog iets te doen? Ís er nog hoop?

7.

'Wij geloven dat God ons roept om aan de zijde te gaan staan van de slachtoffers van onrecht.' Je geroepen weten is messiaans zelfbesef. Dat kan je vervullen met grote vreugde en energie. Zoals wij gelezen hebben uit de boekrol van Jesaja:

Wie Hem zoeken zullen vinden en leven. / Gaan. Gáán als op adelaarsvleugels, lopen / lopen onvermoeibaar en raken niet op.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 30 oktober 2005

DE BARMHARTIGE SAMARITAAN

Geeske Hovingh

1.

De thorageleerde in het zojuist gelezen verhaal vraagt hoe hij deel kan krijgen aan de komende wereld. Jezus stelt hem een wedervraag: 'hoe lees je eigenlijk? wat staat er daar voor jou?' De thorageleerde kent z'n klassiekers en weet wat hij moet antwoorden: 'God liefhebben en je naaste die is als jij.' Maar daarmee is de kous nog niet af voor hem, hij wil precies van Jezus weten wie hij nu bedoelt met 'die naaste'.

Als antwoord vertelt Jezus hem een gelijkenis over een eenzame reiziger die afdaalde van Jeruzalem naar Jericho (Lukas 10:25-37). Dat was toen al een beruchte route; overall kon zich geboefte ophouden en inderdaad, de reiziger moet het bezuren, want ineens staat hij oog in oog met een bende struikrovers. Ze slaan hem in elkaar, pakken zijn bezittingen af en laten hem achter, aan de kant van de weg. Daar ligt hij, overgeleverd aan de wetten van de wildernis, al half in de schaduw van de dood. Maar plotseling voetstappen in de verte... Welk een geluk, een passant, en ook nog een priester! De goede man had net in Jeruzalem God gediend en dit zou hem een uitstekende gelegenheid bieden om alles wat hij daar geleerd had, nú in de praktijk te brengen! Er gebeurt echter iets heel anders: *hij ziet hem en gaat tegenover hem voorbij*. Hij doet alsof hij niets gezien heeft, buigt af naar de andere kant van de weg, fluit nerveus een wijsje en versnelt zijn pas. Hij kan zich toch niet om iedere zielenpoot bekommeren? Straks wordt zijn mantel nog vies van al dat bloed, nee, hij heeft nog meer te doen. De overvallen man hoort de voetstappen verdwijnen. Een moment later, wederom een passant, misschien nu de hulp die hij nodig heeft? Het is een Leviet, in de joodse traditie is dat degene die in de tempel achter de priester dient aan te lopen. En ook nu doet hij dat; *hij ziet hem en gaat tegenover hem voorbij, net als de priester*.

Dan laat Jezus een Samaritaan, iemand van een vreemd volk, op het toneel verschijnen. Hij kent de man die daar ligt, niet, heeft niets met hem te maken, maar wordt *benogen door ontferming*. Diep van binnen voelt hij dat het goed is om naar hem toe te gaan, zijn wonden te wassen met olie en wijn, en ze te verbinden. Hij heeft geen gaascompressen, geen verband, maar scheurt een stuk van zijn mantel en wikkelt de man daarin. Beiden komen er niet zonder kleerscheuren af, de Samaritaan raakt bevekt met bloed en dan is het bijna onmogelijk slachtoffer en helper van elkaar te onderscheiden. We weten nu dat het goed afloopt als ze bij de herberg aankomen. Een sprookje met een happy end, de thorageleerde

droomt ook even weg, maar Jezus roept hem tot de orde en vraagt: *Wie, denk je, is van deze drie de naaste geworden van hem die was gevallen in de handen van de rovers?*

Aan het begin van de tekst vroeg de thorageleerde: 'wie is mijn naaste?' Maar Jezus draait de vraag hier om en stelt: 'wie is de naaste geworden?'

Niet een ander is je naaste, jij kunt een naaste worden van een ander. De naaste is niet de hulpbehoevende, de naaste is wie zich ontfermt, wie barmhartig is. Jezus zegt tegen de thorageleerde dat ook hij die barmhartigheid moet betonen. Niet alleen aan een volksgenoot, maar aan ieder mens die hulp nodig heeft, ook aan mensen met een culturele achtergrond waar hij niets van wil begrijpen.

2.

Vorige week werd er hier een fragment uit de geloofsbelijdenis van Accra voorgelezen. In deze stad, de hoofdstad van Ghana, vond augustus vorig jaar de vergadering van de Wereldalliantie van Reformatorische Kerken plaats en die belijdenis was daar een resultaat van. Honderden mensen uit de hele wereld waren samengekomen om een maand lang met elkaar te praten over dringende, wereldbeheersende kwesties en de rol die het geloof daarin kan spelen.

Er werd een bezoek gebracht aan de oude slavenforten in Elmina en Capecoast en daarover schrijven de afgevaardigden in een algemene brief:

'In fort Elmina leefden de Nederlandse kooplieden, soldaten, en gouverneur op de bovenverdieping. Een verdieping lager zaten de slaven gevangen. We betraden een ruimte die als kerk werd gebruikt. Boven de deur hing nog steeds een bord met de woorden uit Psalm 132 ('Want de Heer heeft Sion verkoren'). We stelden ons voor hoe christenen hun God vereerden terwijl direct onder hun voeten degenen die als slaaf zouden worden verkocht, kwijnden in de ketenen en de gruwelen van die kerkers. Dat heeft daar meer dan twee eeuwen geduurd. Kwaad en radeloos dachten we: hoe kon hun geloof zo los staan van hun leven? Hoe kon hun geloof zo blind zijn?'

3.

Op 2 juli van dit jaar arriveer ik 's avonds laat in datzelfde Accra, niet om te vergaderen met reformatorische kerken, maar om een aantal dierbare vrienden op te zoeken. De vliegtuigtrap afdalend, word ik overvallen door de warmte en de geur van vuur in de verte. Ik baan me een weg door de bontgekleurde mensenmassa. Kruiers bieden onmiddellijk hun diensten aan, taxichauffeurs beoordelen of ze aan mij een goede klant hebben, maar ik weet waar ik heen moet; in de verte zie ik tussen al die reikende halzen het hoofd van Aureliano al oplichten. We omhelzen elkaar en verlaten met zijn auto het vliegveld.

Vorig jaar, toen ik langere tijd in Ghana woonde, raakte ik bevriend met deze Spaanse broeder, behorend tot de maristen, een katholieke congregatie die zich met name bezighoudt met het geven van onderwijs. Zelden heb ik iemand ontmoet die zich met zoveel gemak inzet voor anderen, zo volstrekt belangeloos en liefdevol. Op allerlei manieren probeert hij aan geld te komen voor zijn vele projectjes en dat deed me besluiten terug te keren en hem een beetje te helpen.

Ik wil weten waar hij de kracht vandaan haalt, het is een van de eerste brandende vragen die ik hem stel, als we in zijn auto door nachtelijk Accra rijden. Hij steekt een van zijn geliefde Spaanse sigaretten op en begint te vertellen:

'Samen met twee andere broeders richtte ik in de jaren tachtig een gemeenschap op in een buitenwijk van Valencia. Daar werkte ik met drugsverslaafden en jongeren die in de gevangenis beland waren. Ik heb veel geleerd van deze ervaring. Het gaf me een nieuw begrip van het religieuze leven en de overtuiging dat we onze levens opnieuw moeten uitvinden. Dit omdat we op een bepaalde manier het vermogen verliezen een teken van God te zijn. We hebben een nieuwe manier van leven nodig om ons te sterken in onze hoop en die van jonge mensen, vooral zij die verwaarloosd zijn. Valencia is meer dan een herinnering; het herbergt de ervaring van de meest kostbare en gedurfde liefde van mijn leven, een ervaring waarvan ik kan zeggen: het is zinloos mijn leven zonder deze ervaring te leiden.

Jaren later werd ik gevraagd om naar Afrika te gaan om daar te werken en ik twijfelde geen seconde. Ongeveer vijf jaar geleden arriveerde ik hier in Ghana en iedere dag ben ik weer gelukkig! Het is waar dat het leven hier niet gemakkelijk is; er is niet zoveel comfort als we in Europa en Amerika kennen. We worden voortdurend omringd door sterfte en lijden, maar ook door hoop en duizenden glimlachen van zoveel kinderen! We onderwijzen, bouwen scholen, helpen weeskinderen, slaan waterputten, coördineren projecten, maar boven alles: we delen het leven met de Ghanezen en we leren van hen!'

Drie weken lang volg ik Aureliano's wegen. Halverwege mijn reis zit ik weer naast hem, nu in een pick-uptruck, de achterbak volgeladen met voedsel en medicijnen, gekocht van geld dat grotendeels afkomstig is uit de Amsterdamse Studentenekklesia. We zijn op weg naar Agroyesum, een plaatsje ergens in de oerwouden rond Kumasi. Hier is een woonhuis omgebouwd tot weeshuis voor vijftienzestig bewoners in leeftijd variërend van nul tot zestien. Aureliano vertelt me over de conditie en de achtergrond van deze kinderen. Er zijn er bij die hun moeder overleefden in het kraambed, wat in traditionele gebieden impliceert dat het kind een ongeluksbrenger is en dus verwaarloosd wordt. Anderen zijn slachtoffer van het AIDS-virus of van extreme armoede; nog een mond voeden is simpelweg onmogelijk, daar is het zogenaamde *extended-family-system*, een systeem waarbij alle familieleden verantwoordelijk zijn voor elkaar, ook niet meer aan gewaagd.

We gaan naar binnen en worden ontvangen door twee struise vrouwen die zich hebben opgeworpen als 'weesmoeders'. Ik moet oppassen waar ik loop, want overal kruipen kinderen rond over de vloer en vóór ik het weet heb ik vijf kleuters aan mijn armen hangen, nieuwsgierig naar bezoek, verlangend naar aandacht. De dag voor onze komst was het melkpoeder opgebraakt. Ik durf me niet af te vragen hoe dat nou moet als er niemand langskomt met een volgeladen pick-uptruck, vandaag is het in ieder geval feest. Kinderen helpen met het uitladen en versjouwen van de spullen en na een verlegenmakende bedanksessie vertrekken we weer.

Beroofde en berooide kinderen, vertrap in het stof langs de kant van de weg. Vele predikers halen er hun neus voor op, het kon hun mantel wel eens bevuilen, maar hier worden ze opgepikt en opgelapt door barmhartige Samaritanen. Aureliano is er zo een, hij loopt niet door, heeft geen haast. Hij scheurt een stuk van zijn mantel, beweegt zich in de donkere krochten van het bestaan en is een naaste voor velen.

Ik wil het doorgronden, ik kan het niet begrijpen. Wat is je geheim? Hoe word je zo'n mens? Hoe komt het dat je niet

verblind wordt door de veelgeprezen status van weldoener of ontmoedigd raakt door de ellende die je iedere dag tegenkomt?

Hij zegt:

‘Mijn geheim? Het is geen geheim, het is een geschenk. Hoop zien in de ogen van mijn kinderen en een grote lach op hun gezicht. Naar bed gaan na een uitputtende dag en tegen God zeggen: “Dank je, lieve God, want door de hulp van al die mensen in de wereld gebruik je mijn handen om je koninkrijk te doen naderen.” Mijn grootste droom? Mijn krachten bundelen met hen die werken voor een betere toekomst en een rechtvaardige samenleving. De dageraad aanschouwen van een nieuwe wereld, een die meer is zoals God haar bedoeld heeft. Dat is mijn geloof en mijn gebed, dat een nieuwe dag zal komen waarop alle mannen en vrouwen de kans krijgen om te groeien in vrede en welzijn.’

Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 6 november 2005

KALIEF VAN DE BARMHARTIGE de mens in de koran

Anton Wessels

In de naam van God de Barmhartige, de Erbarmer. Zo begint de koran. ‘Barmhartige’, *Rahman*, zo noemden joden en christenen God in het Arabië in de tijd van de profeet Mohammed. Een vrouwelijk woord. ‘Baarmoeder’ zit daar in. God die geroerd wordt, ‘beroerd’ wordt.

De profeet Mohammed ziet zichzelf staan in de traditie van de bijbelse profeten: Abraham, Mozes én Jezus. Joden en christenen zijn ‘mensen van het boek’, de Thora en het Evangelie. Mohammed is met beide delen van de bijbel in gesprek. In verband met de precaire situatie waarin wij wereldwijd en landelijk en ook in onze stad verkeren, kun je de vraag stellen: Valt en op grond van deze drie Schriften iets over en in de huidige situatie te zeggen? Burgemeester Cohen zei een paar jaar geleden: zonder de synagoge, kerk en moskee gaat het niet om de boel hier in de stad bij elkaar te houden. Indien zo, hoe dan?

Het scheppingsverhaal in de koran begint met een proloog in de hemel. God verschijnt in de vergadering van de engelen en maakt aan hen zijn voornemen bekend om de mens - man en vrouw - te gaan scheppen: *Ik ga op de aarde een plaatsvervanger aanstellen*. Een *kalief* staat er letterlijk. De mens mag de aarde onder zijn gezag brengen, zegt Genesis 1:27. God plaatst de mens op aarde om die te bewerken en te bewaren, Genesis 2:15. Maar de engelen vinden dat voornemen van God een bijzonder slecht idee: *Zult gij, o God, daar eentje aanstellen die verderf zal brengen en bloed storten op aarde, terwijl wij (engelen) U lofprijzen en U heiligen?* Je kunt moeilijk ontkennen dat de engelen een punt hebben. Is dat inderdaad niet wat van het begin af aan staat te gebeuren? Hoe snel vloeit er al geen bloed op aarde: de eerste broedermoord?

Maar ondanks de toch niet zo vreemde bedenkingen van de engelen, laat God zich niet van zijn wijs, van zijn wijsheid, afbrengen: *Ik weet het best wat gij niet weet* (koran 2:30-32 [28-30]).

Je vraagt je wel af: wat is het wat God weet wat de engelen niet weten? Je kunt je toch moeilijk voorstellen dat God niet weet wat de engelen kennelijk wél weten: dat de mens een bloedvergietter zal worden? Als dat dan zo is, waarom zet de Eeuwige dan toch zijn eigen plan door? Wat *weet* de Eeuwige wat de engelen niet weten? Het vraagteken blijft staan.

Zodra de Eeuwige zijn voornemen heeft uitgevoerd en de mens, Adam en Eva, in de tuin van Eden verkeren, verschijnt de duivel op het toneel. Iblis heet deze *diabolos*, de in de war schopper. Hij wil de mens in verzoeking brengen. *Toen fluisterde Iblis hem in en zei: O Adam, zal ik u brengen bij de boom van het eeuwige leven en een koningschap geven dat niet vergaat?* (koran 20:120 [119]).

Iblis suggereert dat *de mens gelijk aan God* kan worden: in Gods bevoegdheden kan treden. Immers, alleen aan hem behoort de heerschappij, het koningschap. Wie denkt hier niet aan die verzoeking van Jezus in de woestijn? De duivel neemt Jezus, de tweede Adam immers, mee naar een zeer hoge berg. Laat hem alle koninkrijken der aarde zien en zegt: Dit alles zal ik u geven als u voor mij in aanbidding neervalt. Toen zei Jezus tot hem: Ga weg, satan... (Matteüs 4:8-11).

Terwijl God aan de mens het *kaliefschap* in het vooruitzicht stelt, belooft satan de mens onvergankelijk *koningschap* (koran 20:120 [118]).

Waar draait het nu om in dat koningschap? *Melech* luidt het woord koning in het Hebreeuws, *malik* in het Arabisch, en dat niet toevallig met een kleine klankverschuiving *moloch* wordt, die kinderoffers vraagt, onze jongens en meisjes. Dus koning of president of eerste minister zoals we dat tegenwoordig zouden noemen, zijn veelal nauw met onrecht verbonden. In bijbel en koran staan twee koningen bij uitstek model voor een *onrechtvaardig* koningschap: Nimrod in Mesopotamië met wie Abraham te maken krijgt, en farao tegenover wie Mozes komt te staan.

Abraham wordt weggeroepen uit dat soort land waarvan Nimrod de koning is. Hij geldt als de eerste machthebber op aarde (Genesis 10:8) en verschijnt als koning van de oertijd, van Babylon én Assoer, landen waar onrecht en onderdrukking heersen. Als de naam van Assoer in die tijd viel, liepen de koude rillingen de mensen over de rug.

In een twistgesprek met Abraham beweert Nimrod dat God hém het koningschap gegeven heeft. Hij claimt dat hij - in plaats van God - het is die doet leven en sterven (koran 2:258 [260]).

Abraham moet zich van een dergelijke koning losmaken en uit een dergelijke land van onrecht wegtrekken.

En de farao? Die staat model voor de arrogante heerser. Hij is een leider (‘Führer’). Hij maakt aanspraak op uitoefening van goddelijk gezag op aarde. Hij ziet zichzelf als de opperste heer (koran 79:24). Er is geen God dan ik, zegt hij (koran 26:29 [28]). Farao maakt misbruik van z’n macht om weerlozen te grazen te nemen en moorden te plegen.

Mozes moet met deze farao breken en wegtrekken.

Stuk voor stuk verhovardigen deze vorsten zich, zijn onderdrukkers, onrechtdoeners, verderfbrengers op aarde, leiden hun volk op een dwaalweg, vernederen en onderdrukken hun volk.

Het volk: dat zijn de verdrukten, de onderdanigen, de geringen, die geen politieke macht bezitten, de invloedlozen, waartoe kortom het gros van de mensheid behoort. Het zijn de ‘zwakken, armen, jongeren en vrouwen,’ zegt reeds een heel oud commentaar op de koran.

Maar voor die 'loosers' (verliezers) komen de *profeten* op (Abraham, Mozes, Jezus tot en met de profeet Mohammed toe). Zij roepen op daarmee te breken, tot een uittocht, een exodus, een *hidjra*, het wegtrekken uit de maatschappij van onrecht en onderdrukking. Om een nieuwe maatschappij in te richten waar de verdrukten recht wordt verschaft, de hongerigen brood gegeven, de asielzoeker niet wordt uitgezet. Want God wil dat de onderdrukten het land/de aarde zullen beërven. Hij wil hen tot leidlieden maken en hen vestigen in het land/op de aarde, het beloofde land (waar Palestina model voor staat) of de beloofde stad waar ook voor moslims Jeruzalem model voor staat.

Zeker het is wel zo dat God aan de mens heerschappij kán geven en ook inderdaad doet. Jozef is onderkoning in Egypte, de koningen Saul, David en Salomo worden genoemd. Maar de vraag is steeds ook daar al: waren zij kalief of koning? Rechtvaardige plaatsbekleders Gods op aarde of werden ook zij onrechtvaardige onderdrukkers? In de koran wordt David nadrukkelijk kalief genoemd. Dat wil zeggen rechtvaardige plaatsbekleder Gods. Het kan dus wel.

In de bijbel en de koran gaat het niet zozeer om wat er gebeurd is, als wel *wat er telkens weer gebeurt*. Wat is dat dan dat zich in de geschiedenis telkens weer herhaalt? In het scheppingsverhaal staat Adam voor Elcerlic. Adam verwijst naar alle mensenkinderen. Elk mens wordt voor de keuze geplaatst en gevraagd: wat wil je? Kalief zijn of koning? Wil je mens zijn zoals God het heeft bedoeld, plaatsbekleder Gods te zijn op aarde, of wil je een onrechtvaardige zijn zoals Gods tegenstander suggereert en al wat dat inhoudt: uitbuiting, onderdrukking, onrecht van dien? Dat kan ook in het klein geschieden als wij mensen de ander exploiteren...

Is het eigenlijk wel zo moeilijk om een antwoord te geven op de vraag wat de relevantie van die teksten - uit Oude, Nieuwe Testament en de koran - is? Kondigen zij niet alle drie een bevrijding aan uit hedendaagse vormen van onderdrukking? Wie zijn vandaag in onze wereld de farao's? Wie behoren nu tot 'de as van het kwaad'? Zijn dat alleen de anderen: het Irak van Saddam Hoessein, Iran, Noord-Korea? Of bedoelen die teksten uit de drie geloofstradities juist niet de vraag op te roepen: hoe het precies staat met de eigen politieke leiders? Bush, Blair, Balkenende, Bot, Bos... (en we kunnen het alfabet verder vervolgen). Zijn die kaliefen of koningen, als u inmiddels begrijpt wat ik bedoel?

Zonder synagoge, kerk en moskee gaat het niet.

In alle drie profetische tradities: de joodse, de christelijke en de islamitische, staan de 'verlossing' en 'bevrijding' centraal. In het Aloude Testament (Exodus 2:23-25; 3:1-12), het Nieuwe Testament (Lukas 9:31). Ook in de koran (7:141 [137]; 20:80 [82]; 44:30 [29]) wordt over de bevrijding of exodus of emigratie (*hidjra*) gesproken uit het huis van de slavernij en onderdrukking, waar Egypte onder de farao het bekendste symbool van is. Joden, christenen en moslims geloven alle drie in de Ene God, die *verlost, bevrijdt!* Dat is immers de betekenis van de naam van Jezus: de Enige verlost, redt, bevrijdt! Voor alle drie is 'geloven' een *werk*-woord. Je moet het doen. Alle drie verheffen hun gemeenschappelijke profetische stem tegen elke farao, vorst, koning of regeerder, die zijn macht op onrecht en uitbuiting baseert. Alle drie gaan in Gods naam in

tegen de brutalisering van de mens. Immers, 'hoe kostbaar is een kwetsbaar mens!' Hun bloed is kostbaar in Gods ogen (Psalm 72:14). De Eeuwige hoort hun geschrei en kan hun lijden niet aanzien (Exodus 3:7). De Eeuwige staat garant voor de ware menselijkheid.

Soms wordt wel gezegd dat er een groot verschil is tussen christendom en islam. In de ene zou de liefde centraal staan en in de andere macht en gewelddadigheid. Immers, de profeet Mohammed veroverde zijn vaderstad Mekka met geweld wordt dan gezegd, terwijl Jezus buiten de muren van Jeruzalem werd gekruisigd. Ligt het zo simpel?

Toen Mohammed indertijd de overwinning had behaald en zijn vaderstad voor het geloof won, openbaarde God zich aan hem: *Wanneer Gods hulp komt en zijn uitredding, prijs Gods roem dan, en vraag om vergeving* (koran 110). Mohammed wordt tot het besef gebracht dat als je met geweld omgaat, ook al is het zogenaamd voor een goede zaak, dat onherroepelijk betekent dat je vuile handen maakt.

Ik ga op de aarde een plaatsvervanger aanstellen, zei God.

En de engelen zeiden: *Zult gij, o God, daar een aanstellen die verderf zal brengen en bloed storten op aarde*. En God zei daarop: *Ik weet het best wat gij niet weet* (koran 2:30-32 [28-30]).

Ondanks dat God ook wel weet dat de mens bloed zal vergieten op aarde, blijft de Barmhartige Erbarmer toch doorgaan met zijn project mens.

Is dat niet omdat hij weet waarvan wij mensen gemaakt zijn, en niet vergeet dat wij uit stof zijn gevormd? (Psalm 103:14).

Daarom vind je in de koran en de traditie echo's van deze vraag om vergeving van ons mensen als potentiële verderfbrengers en bloedvergieters op aarde. Vergiffenis die alleen de Barmhartige Erbarmer kan geven.

O, onze Heer: houd ons er niet aan als wij vergeetachtig zijn, of een misdaad begaan. (...)

Scheld ons kwijt en vergeef ons en heb erbarmen met ons (koran 2:286).

Of met de woorden van dat andere moslimse gebed. Waarom zeg ik eigenlijk niet gewoon met de woorden van het gebed, want zouden wij dat allen niet kunnen meebidden?

O Ene, wekker van mijn hoop, Bedekker van mijn schuld!

Behoed mij... voor stormen en gevaren,

voor het boze dat op aarde maakt, dat ook in mij slaapt!

Behoed mij voor drift die tot U niet leeft!

Behoed mij voor een lichaam dat voor u niet leeft!

Behoed mij voor een geest die van U niet getuigt!

Behoed mij voor een knie die voor U zich niet buigt!

Behoed mij voor een hart dat U niet meent!

Behoed mij voor een oog dat tot U niet weent!

Behoed mij voor een bede die niet opstijgt uit de nacht, uit het diepste van mijn hart, tot uw oor!

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 20 november 2005

Mededeling

MESSIAANS BERAAD

Op 30 oktober jongstleden vond in de Eggertzaal een eerste oriënterende bijeenkomst plaats in het kader van het Messiaans Beraad. Het verslag van deze bijeenkomst en een nader bericht over de voortgang vindt u op de website www.messiaansberaad.nl

Vreemdelingen in computerland kunnen dit verslag tegen een kleine vergoeding op verzoek per post toegestuurd krijgen.

NIEUWE CD

OM LEVEN DAT DOORGAAT

een psalmensymfonie; muziek: Antoine Oomen;
tekst: Huub Oosterhuis

Deze compositie bestaat uit een twaalftal vrije psalmbewerkingen (Psalm 1, 8, 10, 16, 19, 23, 42, 82, 102, 139, 146 en 150), getoonzet voor vierstemmig koor, gemeente en instrumentaal ensemble. Het werk is opgedragen aan de nagedachtenis van Z.K.H. Prins Claus.

De première van deze Psalmensymfonie vond plaats op 1 oktober in De Rode Hoed te Amsterdam, bij gelegenheid van de viering van het vijftienvestigjarig bestaan van Stichting Leerhuis & Liturgie en het vijfenveertigjarig bestaan van de Amsterdamse Studenteneklesia. Deze CD werd een week later opgenomen tijdens een uitvoering in de Dominicanerkerk te Zwolle.

Uitvoerenden: het koor voor nieuwe Nederlandse religieuze muziek, piano en instrumentaal ensemble, samen met alle aanwezigen, onder leiding van Antoine Oomen.

Introductieprijs tot 1 januari: € 18,50

Ingezonden mededeling

Kerstcantate in Rotterdam

Op 17 december a.s. gaat in Rotterdam de kerkscantate *De Wijzen uit het Oosten*, een nieuw werk voor koor, cello en piano van Dirk Zwart, op teksten van Ria Borkent en bijbelteksten (NBV), in première. De bijbelteksten worden gelezen door de bekende acteur/voordrachtskunstenaar Henk van Ulsen.

Uitvoerenden: Gemeentekoor Rotterdam-C. o.l.v. de componist, m.m.v. Wouter Blacquièrre, piano, en Bart Vuijk, cello.

Plaats: Hoflandkerk, Rotterdam-Kralingen, aanvang 20.00 uur. Kaarten voor dit concert kosten € 10,- en zijn telefonisch te bestellen bij mw G. Wildeman: 010-2430570, of via e-mail: nootzaak@jak.nl. Op de avond zelf kosten de kaarten € 12,50.

Meer informatie over het werk van Dirk Zwart vindt u op de website www.dirkzwart.com

JUBILEUMAANBIEDINGEN

Vijftienvestig jaar Leerhuis & Liturgie

CD's tijdelijk in prijs verlaagd

Deze aanbiedingen gelden tot Kerstmis en alleen bij bestellingen via Stichting Leerhuis & Liturgie

1. CD's van € 18,50 (18,15) voor € 15,-:

- **Zo zong dat volk**
dubbel-CD, oude opnamen, muziek: Bernard Huijbers
- **Gij die weet**
Bernard Huijbers
- **Hoe is uw naam**
Bernard Huijbers
- **Om de tafel**
Volledige liturgie; muziek: Antoine Oomen
- **De steppe zal bloeien**
Meest verkochte CD; muziek: Antoine Oomen
- **Groter dan ons hart**
Met o.a. het 'Lied aan het licht'; muziek: Antoine Oomen
- **Een schoot van ontferming**
Derde 'klassieker' van Antoine Oomen
- **Eerste en laatste**
Requiemgezangen; muziek: Antoine Oomen
- **Gij en ik 22 liederen**
o.a. 'Waar vriendschap is en liefde'; muziek: Antoine Oomen
- **Lukaspasie**
Grote driedelige compositie; muziek: Antoine Oomen
- **Niemand anders 18 liederen**
o.a. 'Woestijnlied'; muziek: Antoine Oomen
- **Woord dat ruimte schept 17 liederen**
met o.a. 'Aan de schoonheid'; muziek: Antoine Oomen
- **Aanhef**
'Klassiekers' van Tom Löwenthal
- **Missa Solemnis van Tom Löwenthal**
Doorgecomponeerde liturgie met o.a. 'Herschep ons hart'
- **Die mij droeg van Tom Löwenthal**
Met veel instrumenten en solisten
- **Deze woorden**
Muziek: Tom en Luc Löwenthal en Henri Heuwelmans
- **Zolang er mensen zijn**
20 bekende liederen van verschillende componisten

Nog meer voordeel bij aanschaf van meerdere exemplaren van bovenstaande CD's:

- 3 CD's: geen € 45,- maar € 40,-**
- 5 CD's: geen € 75,- maar € 65,-**
- 10 CD's: geen € 150,- maar € 125,-**

Onderstaande CD's nu € 10,-:

- **Alles is nog maar woord (2004)**
Lieder van Bernard Huijbers
- **Wees hier aanwezig (1981/1992)**
Bekende liederen van Tom Löwenthal
- **Om vrede (1981/1992)**
Allereerste Leerhuis LP/CD. Zeer gevarieerd
- **Hoor je mij? (2005)** (zelfde prijs)
Kennismakings-CD met keuze uit het hele repertoire
- **Lied van de aarde (2003)**
Oratorium van Tom Löwenthal, met orkest en solisten, Vlaams koor en orkest o.l.v. Geert Hendrix